



## MACAR LİSE TARİH DERS KİTAPLARINDA MOHAÇ ANLATIMININ 20. YÜZYILDAKİ SEYRİ\*

THE COURSE OF THE MOHÁCS NARRATION IN THE 20<sup>TH</sup> CENTURY AS REPRESENTED IN HUNGARIAN HIGH SCHOOL HISTORY TEXTBOOKS

Lilla VARGA 

Doktora Öğrencisi, Yıldız Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı, lilla\_v88@hotmail.com

Elçin MACAR\*\* 

Prof. Dr., Yıldız Teknik Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü, Siyaset Bilimi Ana Bilim Dalı, elcinmacar@yahoo.com

### Makale Bilgisi

Türü: Araştırma makalesi  
Gönderildiği tarih: 1 Ocak 2022  
Kabul edildiği tarih: 4 Nisan 2022  
Yayınlanma tarihi: 20 Aralık 2022

### Article Info

Type: Research article  
Date submitted: 1 January 2022  
Date accepted: 4 April 2022  
Date published: 20 December 2022

### Anahtar Sözcükler

Ders Kitapları; Macar Tarihyazımı;  
Metin Analizi; Mohaç Meydan  
Muharebesi; Yirminci Yüzyıl

### Keywords

Battle of Mohács; Hungarian  
Historiography; Text Analysis;  
Textbooks; Twentieth Century

### DOI

10.33171/dtcjournal.2022.62.2.4

### Öz

29 Ağustos 1526 tarihinde gerçekleşen ve Macarların Osmanlı İmparatorluğu karşısında yenilgisiyle sona eren Mohaç Meydan Muharebesi'nin, Macar milli tarihinin üzerinde en çok mürekkep dökülen, bilim camiası kadar toplumsal kamuoyunu da hararetli fikir alışverişlerine teşvik etmeyi başaran müstesna hadisesi olduğunu söylesek yeridir. Bu yoğun merak, çatışmanın istatistiksel bir veri olarak "tarihe karışmasını" engellemekle kalmayıp siyasal iktidarların çıkarları doğrultusunda Mohaç Meydan Muharebesi anlatımının sürekli yeni vurgularla şekillenmesine, dolayısıyla anlatıldığı dönemin siyasal, toplumsal ve ideolojik imalarını yoğun bir şekilde taşımasına yol açmıştır. Mohaç Savaşı söyleminin bir devirden diğerine geçirdiği değişiklikler Macar tarihyazımıyla beraber tarih ders kitaplarında da derin izler bırakmıştır. Bunun başlıca nedeni tarih ders kitaplarının siyasal iktidarlar tarafından bir araç olarak kullanılması, dolayısıyla devletin yönetimi değiştiğinde, ders kitaplarının da içeriksel ve ideolojik tadillere uğramasıdır. Bu çalışma kapsamında Macaristan'da İkili Monarşi dönemi (1867-1918), Miklós Horthy dönemi (1920-1944) ve sosyalist dönemin (1945-1989) lise tarih ders kitaplarını metinsel analize tabi tutarak hâkim siyasal söylemlerin Mohaç Meydan Muharebesi'nin anlatımında nasıl değişiklikler meydana getirdiği araştırılmıştır. Bunun yanı sıra 20. yüzyıla damgasını vurmuş üç siyasal rejimin ders kitaplarında mevcut Mohaç söyleminin incelenmesiyle bu kitaplarla yetişmiş nesillerin kültürel ve bilimsel altyapısı, dolayısıyla bugünkü toplumsal hafızanın içeriğini önemli ölçüde belirleyen unsurların mahiyeti de açığa kavuşturulmaya çalışılmıştır.

### Abstract

It would not, by any means, be pretentious to say that the Battle of Mohács taking place on 29<sup>th</sup> August, 1526 and resulting in the defeat of the Hungarians against the Ottoman Empire is one of those outstanding instances of Hungarian national history that have caused some heated debates in the scientific sphere and have also stirred up public opinion. This distinguished attention not only have prevented the battle from morphing into mere statistical data and "becoming history" but have also caused the Mohács discourse to alter in accordance with political interests. In doing so, it has come to reflect – in an acute manner – the political, social and ideological hints of the era of its narration. The changes the Mohács discourse has experienced from one period to another have left imprints on history textbooks as well. This is due to the fact that textbooks have been used as a means of opinion-shaping by the political authorities. Thus with the shift of the political power, the content and ideological background of textbooks have gone through changes. In the present paper the adjustments of the Mohács discourse have been studied in the frame of a text analysis of high school history textbooks having been used in the era of the Dual Monarchy (1867-1918), the Horthy period (1920-1944) and the socialist era (1945-1989). By analyzing the three main periods that have marked the 20<sup>th</sup> century, some light could also be shed on the elements that make up today's Hungarian collective memory.

\* Bu makale, birinci yazarın ikinci yazar danışmanlığında Yıldız Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler bölümünde hazırlanmakta olan "Macar Lise Tarih Ders Kitaplarında Osmanlı/Türk İmgesinin Yüz Yıllık Seyri" başlıklı doktora tezinden üretilmiştir.

\*\* Makaledeki danışman ismi, Yıldız Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü'nün Lisansüstü Yönetmeliği gereğince yer almaktadır.

## Giriş

1526'da vuku bulan Mohaç Meydan Muharebesi, Macaristan'ın millî tarihi içerisinde kısa bir hadise olarak gözükse bile başka hiçbir tarihî olayın görmediği ilgiyi üzerine toplamayı başarmıştır. Alanında saygıyla anılan tarihçiler ve Türkologlar, akademisyenler ve araştırmacıların yanı sıra meslekten olmayan acemilerin, sanal dünyanın bilgiçlik taslayan gezginlerinin, hatta bilimsel konularla uzaktan yakından alakadar olmayan sıradan insanların bile Mohaç hakkında fikir sahibi oldukları anlaşılmaktadır. Bu husus ise Mohaç Meydan Muharebesi'nin Macar toplumsal hafızasına iyice kazınmış bir mesele olduğunu ele vermektedir.

Ne var ki Macarlar tarafından sıkça “Mohaç Felaketi” (*a mohácsi vész* veya *a mohácsi veszedelem*) olarak bahsedilen çatışma kendiliğinden millî bir trajedi olarak tarihe yazılmamıştır. Mohaç'a “felaket” sıfatını giydiren, onu toplumsal hafızaya kazıyıp ulusal yıkım mertebesine yükselten unsurlar ancak 19. yüzyılda vuku bulmuştur. Macar ulusunun oluşumu ve Macar milliyetçiliğinin gelişmesinde belirleyici rol oynayan Reform Dönemi (*reformkor*, 1825–1848) süresince güdülen siyasi ve toplumsal amaçlar, edebiyatta ve güzel sanatlarda baş gösteren romantizmin vasıtasıyla Mohaç'ı ihtişamlı Orta Çağ Macar Krallığı'nın “mezarı”, Macar tarihinin yoldan saptığı an olarak hafızalara kaydetmiş ve gerektiğinde koz olarak kullanmıştır. O gün bugündür; sanat, bilim, politika ve resmî eğitimin ortaklaşa çabaları ile Mohaç'a dair söylem yayıldıkça yayılmış, büyüdükçe büyümüştür.

Bilinçli olarak Macar tarihinin turnusol kağıdına dönüştürülen Mohaç Meydan Muharebesi, Pál Fodor ile Szabolcs Varga'nın (2019) tabiriyle “*el koyulup, kullanılıp, sahip çıkılıp, istismar edilerek hayatta tutulmuştur*” (s. 9). Çok sayıda araştırmaya ve akademik çalışmaya konu olmuş Mohaç Meydan Muharebesi her yönüyle ele alınmış, “*hakkında yeni bir şey yazmak mümkün olmayan bir konu*” (Fodor, 2016, s. 7) olmaya yüz tutmuşsa benziyorsa da günümüzde hâlâ birçok araştırmamanın odak noktasındadır.

Mohaç'ı çok sayıda bilimsel ve sanatsal alanın temsilcileri araştırmaya layık görmüş ve onlar tarafından muharebenin izleri çeşitli kaynaklarda sürülmeye çalışılmıştır. Bu alanların önde geleni tabii ki Macar tarihyazımıdır: Mohaç ile ilgili kişisel anılar, mektuplar, çağdaş kronikler ve gazeteler başta olmak üzere sayısız yazılı kaynak incelemeye tabi tutulmuş, bunların bulguları harp tarihi, kültürel tarih, toplumsal tarih ve sanat tarihi ışığında değerlendirilmiştir. Tarih biliminin yanı sıra Mohaç; edebiyat, güzel sanatlar ve müzik sanatının ilgi alanında da önemli

bir yere sahiptir: Çok sayıda tarihî roman, şiir, yağlı boya tablosu ve tiyatro piyesi Mohaç temasından esinlenmiştir. Eylül 2020’de Ulusal Mohaç Anma Parkı’nda tekrar başlatılan kazı çalışmaları (“Duna-Dráva Nemzeti Park Igazgatóság”, 2021) sadece arkeolog ve antropologlar arasında ilgi, heyecan ve tartışma yaratmakla kalmayıp, Mohaç’a dair söylemi bilim camiasının olduğu kadar Macar toplumunun gündemine de getirmiştir.

Fakat ilginçtir ki Mohaç söyleminin ardı arkası kesilmeden canlı tutulmasını sağlayan belki en önemli unsur olan tarih ders kitapları, araştırmacılar tarafından hiç denecek kadar az ilgi görmüştür. 1976 yılında yayınlanmış bir çalışmasında János Bernáth, Mohaç’ın ilk ve ortaokuldaki anlatımını incelerken Péter Illik, 2018’da çıkmış yazısında ilk ve ortaokul ile lise tarih ders kitaplarının içeriğini araştırmıştır. 2010 senesinde kaleme aldığı bir yazıda ise harp tarihçisi János B. Szabó, güncel tarih ders kitaplarındaki Mohaç anlatımını bilimsel açıdan eleştirmiştir. Bernáth’ın çalışması hem konusu itibarıyla farklı bir materyale dayalı hem de ardından geçen zamana göre pek güncel sayılmamaktadır. Illik ise yararlanılan kaynaklardaki olanakları son haddine kadar kullanamamıştır: Araştırma materyalinin hacmi uğruna detaylara inmekten feragat etmiş, dolayısıyla konunun ancak genel hatlarına değinmekle yetinmiş gözükmektedir. Ne var ki 2018 yılında lise tarih ders kitaplarındaki Mohaç imgesine dair kapsamlı bir çalışma başlatılmıştır. 1867 ila 1948 yılları arasında kullanılmış olan tarih ders kitaplarından faydalanacak araştırma, Mohaç’ın 500’üncü yıldönümüne olan “bilimsel hazırlanma” süreci kapsamında Pécs Üniversitesi’ndeki araştırmacılar tarafından yürütülmekte olup an itibarıyla henüz bir sonuca bağlanmamıştır.<sup>1</sup>

Ágnes Dárdai’nin tabiriyle: “*Ders kitabı belli bir zaman ve mekân içinde var olan, toplumsal vaziyetler tarafından belirlenen, özel bir manevi ürün*” niteliğindedir (Dárdai, 2002, s. 16). Bu bakımdan ders kitapları, “*yetişkin toplumun gençlere aktardığı uygun bilginin taşıyıcılarıdır*” (Dárdai, s. 9). Ders kitaplarının, toplumdan gelen uyarılara karşı bu denli hassas olmasından dolayı toplumun mevcut koşullarını sarsan, toplumsal normların veya toplum tarafından benimsenmiş dünya görüşünün yeniden tasarlanmasına sebep olan köklü değişimler ders kitaplarında da iz bırakmaktadır. Bu köklü değişimler ise devletin eğitim alanında devreye girmesinden beri yüksek oranda siyasi mahiyette olup en belirgin şekilde rejim değişikliklerinde vücut bulmaktadır. Araştırmamızın kapsadığı yüz yılı aşkın

<sup>1</sup> Araştırmanın konusunu ve kapsamını proje yürütücüsü Katalin Kéri tarif etmektedir (“Kutatók”, 2018).

sürede (1879–1989) Macaristan’daki yönetim biçimi birçok kez birbirlerine zıt ideolojiler kabullenmiş güçlerin elinde evrilip çevrilmiştir. Bundan ötürü 1879 ile 1989 yılları arasında okutulmuş tarih ders kitaplarının belli başlı tadillere maruz kaldığını öngörmek gerçeklere uzak bir varsayım olmayacaktır. Bu noktada asıl sorulması gereken sual ders kitaplarının herhangi bir değişikliğe uğrayıp uğramadığı değil, bu temelli siyasi değişikliklerin ders kitaplarında neleri değiştirdiğidir.

Bu çalışma kapsamında Macaristan’ın 20. yüzyıldaki tarihine damgasını vurmuş üç dönemin (İkili Monarşi dönemi: 1867–1918; Horthy dönemi: 1920–1944; sosyalist dönem: 1945–1989) lise tarih ders kitaplarının içeriksel analizine başvurarak Mohaç Meydan Muharebesi’ne dair anlatımın dönemden döneme nasıl değişikliklere maruz kaldığı, bu değişikliklerde mevcut siyasi, ideolojik, bilimsel ve toplumsal vurguların ne denli yansıdığı ve bu vurguların hangi ayrıntılarda saklandığı incelenmiştir. Böylece birbirini izleyen üç kuşağın yetiştirildiği tarihi bilgilerin mevcut siyasi ve toplumsal konjonktürde nasıl bir anlam kazandığı ve bugüne dek varlığını sürdüren kuşakların hafızasında nasıl bir Mohaç anlatımının belirdiği ortaya çıkmıştır.

Mercek altına alınmış toplam 35 adet lise tarih ders kitabının tamamı Budapeşte’deki Ulusal Pedagoji Kütüphanesi ve Müzesi’nin (*Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum*, OPKM) koleksiyonundan temin edilmiştir. Söz konusu ders kitaplarının Mohaç Meydan Muharebesi’ne ilişkin bölümüne ilaveten savaşın hem nedenlerini hem de sonuçlarını ele alan metinler incelenmiştir. Bu vesileyle daha önce yapılmış araştırmaların bıraktığı boşlukların doldurulmasıyla tarih ders kitaplarındaki Mohaç imgesinin yüz yıllık seyrine ışık tutulmuştur. Ayrıca çağdaş Macar tarihçiler tarafından sıkça dile getirilen şu sitemlerin kaynağı da aydınlatılmıştır: Macar toplumsal hafızası neden Mohaç’a ilişkin “doğru bilinen yanlışlar”la doludur ve bütün akademik çabalara rağmen bu yanlışlar değişmeye neden bu denli direnmektedir?

### **YÖNTEMSSEL YAKLAŞIM**

Araştırmanın temelini oluşturan lise tarih ders kitaplarını seçerken – araştırılacak konu bakımından temsili örneklerin en iyi şekilde elde edilebileceği kabulünden hareketle– birçok unsur göz önünde bulundurulmuştur. Bu minvalde Macarcada “lise” (*középiszkola*) sözcüğünün bir çatı kavram olduğunu, dolayısıyla mevcut eğitim politikasının gidişatı doğrultusunda dönemden döneme yeni içerikle doldurulmuş olduğunu unutmamak gerekir. Meydana gelen değişikliklere rağmen

ve diğer lise türlerinin aksine varlığını her üç dönem boyunca devam ettirmeyi başarmış olduğundan ötürü, çalışmamızda beşerî bilimlerin ağırlık bastığı “hümanist” liselerde (*humán gimnázium*) (Mészáros, 1991, s. 5–58) kullanılan ders kitaplarına odaklanılmıştır.

Werner Wiater ders kitabının geniş kapsamlı ve dar kapsamlı tarifinden bahsetmektedir. Buna tarife göre *geniş kapsamlı* ders kitabı anlayışı, öğrenme sürecinde yararlanılan, okuldaki eğitim esnasında kullanılan kitaplarla sınırlı kalmayan her türlü materyali ders kitabı olarak tanımlarken *dar kapsamlı* anlayış ise sadece okuldaki eğitim bünyesinde kullanılan, eğitim planına uygun içerikle tasarlanmış kitapları ders kitabı olarak kabul etmektedir. (Dévényi ve Gózszy, 2014, s. 149) Çalışmamızda ders kitabının dar kapsamlı tanımını benimseyerek sadece resmî eğitim kapsamında kullanılan, yürürlükte olan eğitim planına göre hazırlanmış, hükümetin onayı ile yayınlanmış kitapları ders kitabı olarak tanımlıyoruz. Bu kategoriye girmeyen her türlü öğretim materyali incelememizin dışında tutulmuştur.

Etraflı bir inceleme sağlamak adına –yukarıdaki şartlara uygun olması kaydıyla– araştırmamıza mümkün olduğu kadar fazla yayınevinin, ders kitabı yazarının ve mezhebin<sup>2</sup> tarih ders kitabını ilave etmeye itina ettik. Birden fazla baskısı bulunan kitapların ilk baskısını ve içeriği konumuz itibarıyla önemli değişikliklere uğramış diğer baskılarını inceledik.<sup>3</sup>

Araştırmamızın birinci el kaynaklarının tamamı OPKM bünyesinde mevcuttur.<sup>4</sup> Mercek altına alınacak ders kitaplarını tespit ederken büyük ölçüde “Lise Ders Kitapları 1868–1948” başlığını taşıyan, OPKM tarafından hazırlanmış tematik katalogun “Tarih” bölümünden faydalandık (Bakonyi, Sasi ve Tóthpál, 1989).

Bunun yanı sıra farklı bir konu çerçevesinde fakat lise tarih ders kitaplarına odaklanarak gerçekleştirilmiş araştırmaların kaynakçaları da birincil kaynakların seçiminde yol gösterici olmuştur. Mátyás Unger (1979), tarihî bilincin oluşum ve değişimini incelerken 1864 ila 1946 yılları arasında yayınlanmış yaklaşık 200 adet

<sup>2</sup> Devletin resmî görüşünün yanı sıra Katolik ve Protestan eğilimli kitaplar da araştırmaya dâhil edildi.

<sup>3</sup> Mühim olmayan tadiller içeren baskılar incelememizin kapsamı dışında tutulmuştur.

<sup>4</sup> Macaristan’da yayınlanmış ders kitapları da dâhil olmak üzere OPKM, eğitim bilimi alanına ilişkin materyallerin etraflı teminini üstlenmektedir. Çalışmamız Macar tarih ders kitaplarına odaklı olduğu, ancak birkaç farklı ülkenin tarih ders kitabını karşılaştırıp uluslararası mahiyette olmadığı için Almanya’nın Braunschweig şehrinde bulunan ve araştırılmak üzere farklı ülkelerin ders kitaplarını barındıran Georg Eckert Enstitüsü (*Georg Eckert Institut, GEI*) hizmetlerine başvurulmamıştır.

tarih ders kitabını araştırmıştır. Gábor Albert B. muhtelif çalışmalarında hem Horthy dönemi (Albert B., 2006; Albert B., 2013; Albert B., 2017) hem de 1956'dan 1989'a kadar süren Kádár döneminin<sup>5</sup> lise tarih ders kitaplarını (Albert B., 2004) incelemiştir. Zsófia Molnár-Kovács (2015), doktora tezinde İkili Monarşi döneminde çıkmış tarih ders kitaplarının yansıttığı Avrupa imgesi üzerine yoğunlaşmıştır. Péter Illik (2018) ise Mohaç Meydan Muharebesi'nin 18. yüzyıldan bugüne kadar Macar tarih ders kitaplarındaki anlatımını ele almıştır. Özellikle Unger, Albert B. ve Molnár-Kovács'ın çalışması sadece kapsadıkları dönemlerin önde gelen tarih ders kitaplarına ilişkin değerlendirmeler içermez, aynı zamanda dönemin eğitim politikasına, siyasi eğilimlerine, toplumsal ve ekonomik gelişmelerine de değinerek çağın etraflı bir tablosunu çizmektedir. Böylece bu yazılar incelediğimiz tarih ders kitaplarındaki Mohaç anlatımını doğru bir tarihi çerçeve içerisinde değerlendirmemize de yardımcı olmuştur.

Çalışmamızın ana hatlarını oluşturan bu unsurlar ışığında 1879'dan 1989'a kadar toplam 35 adet tarih ders kitabı birincil kaynak olarak seçilmiştir: İkili Monarşi döneminden 19, Horthy döneminden 10, sosyalist dönemden ise 5 adet eser araştırmamıza dâhil edilmiştir. Bu sayılar da gittikçe daralan bir ders kitabı piyasasına, çeşit bakımından giderek yoksullaşan bir ders kitabı sunusuna işaret etmektedir.

Ders kitabı metinlerinin içeriksel analizinden önce ders kitaplarının yayınlandığı dönemin siyasi, ekonomik ve toplumsal gelişmelerini gözden geçirmek gerekmektedir. Ders kitapları çağın özelliklerini taşımakta olup içerikleri büyük ölçüde bu unsurlar tarafından belirlenmektedir. Bundan dolayı hem İkili Monarşi dönemi hem Horthy dönemi hem de sosyalist dönemin belirleyici mahiyette olan gelişmelerine –kısıtlı bile olsa– değinilmiştir.

Metinlerin içeriksel incelemesi esnasında bir dönemin hâkim tarihi vurguları alıntılar vasıtasıyla yansıtılmaya çalışılmıştır. Atıfların seçilmesinde onların temsili olması, aynı fikrin dönemin birkaç kitabında da rastlanabilir olması, dolayısıyla o dönemdeki Mohaç söyleminin tayin edici bir bileşeni olması şart koşulmuştur. Çağdaşlarına kıyasla sapkın olarak nitelendirilebilen, türünde tek örnek sayılan düşüncelere –Mohaç söyleminin bağlamında özel bir anlam taşımadığı takdirde– değinilmemiştir. Bir dönemdeki Mohaç anlatımının hâkim unsurlarını tespit ettikten sonra o dönemin ders kitaplarındaki söylemine ulaşmak mümkündür. Üç

<sup>5</sup> János Kádár, 1956–1988 yılları arasında Macar Sosyalist İşçi Partisi'nin Genel Sekreteri olarak görev yapmıştır. Görev başında bulunduğu süre “Kádár dönemi” (*Kádár-korszak*) olarak anılmaktadır.

dönemin belirleyici Mohaç söylemini birbiriyle karşılaştırıp mevcut siyasi, toplumsal, bilimsel ve ekonomik gelişmelerin ders kitaplarının sayfalarına ne denli yansıtılmış olduğunu görmek olanaklı olmuştur.

Konusu itibarıyla araştırmamız bir tema incelemesidir (*témaelemzés*): Ders kitaplarında Mohaç Meydan Muharebesi'ni ele alan bölümü inceleyerek bu konu bağlamında dönemden döneme ders kitaplarında nasıl bir Mohaç anlatımının yansıtıldığını saptama gayesindeyiz. Bu bağlamda çalışmamız, ders kitabı araştırmasının “klasik dönemi” olarak anılan zamanlarda yapılan araştırmaları andırmaktadır. İlgili literatürde<sup>6</sup> sonu 1970'ler olarak belirlenen “klasik” veya “geleneksel” dönemde yürütülen araştırmaların ortak noktası, ders kitaplarının içeriğine yönelik olması ve çoğunlukla tarih bilimsel ve ideoloji odaklı yöntemlere başvurusudur (Dárdai, 2002, s. 20, 38, 61). Fakat “klasik dönem”i belirleyen çalışmaların aksine ders kitaplarındaki olası yanlış bilgileri düzeltmek, anlatılanların gerçeklik payını herhangi bir şekilde tartışmak veya ders kitaplarını “tadil etmek”, onları “iyi bir ders kitabı” hâline getirmek veya böyle bir amaca hizmet adına önerilerde bulunmak bu çalışmanın sınırlarını aşmaktadır.

## **İKİLİ MONARŞİ DÖNEMİNDE MOHAÇ'IN ANLATIMI**

### **Avusturya-Macaristan İmparatorluğu İçerisinde Macarların Yeri**

Macar siyasi tarihinin en büyük hüsrانlarından biri bağımsızlık ve ulusal birliğin hiçbir zaman beraber var olamaması, dolayısıyla ulus-devlet kavramının kavuşulamaz bir amacın ötesine geçememesidir (Györi Szabó, 2011, s. 11). Bu kanaate somutluk kazandıran hususlardan biri ise Macarların 1848'de Habsburglara karşı ayaklanması ve başkaldırının İmparatorluk ile onun yardımına yetişen Rusya tarafından 1849'da bastırılmasıdır.

Yenilgiyi takiben Julius Jacob von Haynau emriyle gerçekleştirilen ve Macarların misilleme olarak gördükleri idamlar Macar toplumunun hafızasında, gelecek uzun yıllara derin izler bırakmış<sup>7</sup> ve toplumun genelinde Avusturya'ya karşı

<sup>6</sup> Ders kitabı araştırmasının tarih içindeki gelişimini, geçirdiği aşamalara damga vuran araştırma konu ve yöntemlerini, kurumsal arka planının evrimini detayları ile ele almak bu çalışmanın kapsamında mümkün değilse de konuya dair oldukça geniş bir literatür hem İngilizce, hem Türkçe hem de Macarca olarak mevcuttur. Bkz. Falk Pingel (2010, s. 8–26. çev. 2003), Dárdai (2002, s. 23–50).

<sup>7</sup> Macaristan'da günümüzde 6 Ekim'in “Arad şehitleri günü” (*az aradi vértanúk napja*) olarak anılmasının sebebi 6 Ekim 1849'de Arad şehrinde Avusturya'ya karşı ayaklanmaya katılan 13 Macar subayının idam edilmesidir. Aynı gün Peşte'de Başbakan Kont Lajos Batthyány de ölüm cezasına çarptırılıp kurşuna dizilmişti (Tarján M., “1849. október 6”).

bir nefret uyandırmaya sebep olmuştur. Ayrıca üzerlerinde gitgide artan Habsburg nüfuzu, Macarları ulus-devlet niteliğine kavuşmaktan uzaklaştırmıştır.

Ne var ki uluslararası arenada Prusya ile karşı karşıya gelmesi ve 1866/1867'de yenilgiye uğraması Habsburglar'ı giderek zor bir durumda bırakmaktaydı. Değişen siyasi konjonktür gereği Habsburg hanedanı Franz Joseph (1848–1916), doğu cephesini güvence altına almak adına Macaristan'la bir uzlaşma imzalamaya doğru itilmekteydi. Avusturya–Macaristan İmparatorluğu'nu oluşturan Uzlaşma (Macarcada *kiegyezés*) 1867 yılında imzalandığında mevcut uluslararası ortamda iki taraf için de yapılabilecek en uygun siyasal hamle olarak görülmekteydi. Harbiye, hariciye ve maliye iki devletin ortak kararıyla yürütülmesi gereken alanlarken iç işleri –adalet, ekonomi ve eğitim de dâhil olmak üzere– her iki tarafın kendilerince belirleyebileceği bir alandı. Böylece Mohaç'taki yenilgiden sonra ilk kez Macarlar uzun zamandır kolladıkları “ulusal bağımsızlığa gerçekçilik kaydıyla ulaşabilecekleri kadar ulaşmıştır” (Györi Szabó, 2011, s. 21). Fakat Macar topraklarında yaşayan ve sayıca Macarlarınkinin azıcık gerisinde kalan çeşitli halkların bulunması nedeniyle ulus-devletin ikinci direğini temsil eden Macar ulusal birliği bir ütopyadan ibaret olmaya devam etmekteydi.

### **1867–1918 Yılları Arasındaki Ders Kitaplarında Mohaç Söylemi**

Yukarıda bahsedildiği üzere Reform Dönemi'nde başlayan yoğun siyasal-kültürel çabaların sonucu olarak 19. yüzyılın sonlarına gelindiğinde Mohaç Savaşı'nın, Macarların hafızasına milli tarihin önemli bir dönüm noktası olarak yerleştirilmiş olduğu aşikârdır. Ders kitaplarında genelde “Mohaç felaketi” (*a mohácsi vész*) olarak adlandırılan Macar–Osmanlı çatışması, yaklaşık 1000 yılından 1526'ya kadar süregelen bağımsız Macar Krallığı'nın çöküşü ve sonu gelmez iç mücadelelerle, dış güçlerin müdahaleleriyle ve yenilgiyle dolu bir geleceğin başlangıç noktası olarak genel kabul görmektedir. Mohaç'ın sıradan bir tarihi olaydan çok daha büyük bir önem taşıdığını ders kitaplarında birçok ayrıntı ele vermektedir: 1879'dan sonra tarih ders kitabındaki konuların bölümlendirilmesi, 1899'dan sonra okutulan konuların lise sınıfları arasında bölünmesi ve Mohaç Meydan Muharebesi'ne dair anlatımın son derece detaylı olması bu işaretler arasındadır. Böylece dönemin tarih ders kitapları toplum içinde hâkim Mohaç söylemine uymakla kalmayıp onu nesilden nesle aktararak canlı tutmasını da sağlamaktaydı.



1879'daki eğitim planına göre hazırlanan kitaplarda Mohaç Meydan Muharebesi, Macar Krallığı'nın çöküşünü inceleyen bölümün son alt başlığıdır. Onun ardından "Üç Bölünmüş Ülke" başlığı altında Macar topraklarındaki Osmanlı yönetim sistemi anlatılmaktadır.<sup>8</sup> 1899'dan sonra çıkan tarih ders kitaplarında ise Mohaç'ın Macar millî tarihinde bir dönüm noktası olması daha da belirgindir: III. sınıfın kitabı Mohaç ile biterken IV. sınıfın kitabı, Mohaç'taki yenilginin yol açtığı sorunların gözden geçirilmesi ile başlamaktadır. Bundan dolaydır ki 1899'daki eğitim planına göre hazırlanmış ders kitaplarının başlığında "Mohaç" sözcüğü sık sık geçmektedir: "Macar Milletinin Tarihi – Mohaç Felaketi'nden Günümüze" (Sebestyén, 1901, kapak), "Macarların Tarihi, II. Bölüm – Mohaç Felaketi'nden 1867'ye Kadar" (O. Varga, 1901, kapak) veya Macaristan'ın Tarihi – Mohaç Felaketi'nden En Yeni Zamana Kadar" (Jászai, 1903, kapak) bunun örnekleridir.

Ders kitaplarındaki metinlere gelecek olursak Mohaç, incelenmiş bütün kitaplarda bir dönemin son sahnesi ve etkisi (yüz)yıllarca sürecek bir kırılma noktası olarak anlatılmaktadır. Bu olguyu, Mohaç'ın, metin içindeki konumlandırılışı da destekliyor görünmektedir. Mohaç Savaşı, "devletin çöküşü" (*az ország hanyatlása*) olarak adlandırılan ve II. Lajos'un ölümüyle sona eren Jagiellon Hanedanı<sup>9</sup> dönemini anlatan bölümün son hadisesidir. İzleyen bölümler parçalara bölünmüş Macaristan'ı ve "Türk tehdidi altındaki" iktidar mücadelelerini ele almaktadır. Bu bakımdan 1526'da Mohaç Ovası'nda meydana gelen Macar–Osmanlı savaşı, Macar tarihinde bir dönüm noktası olarak geçmekte, geçirilmektedir. Bazı ders kitapları da bu fikri açıkça dile getirmektedir: "*Mohaç günü sadece ihtişamın değil, bağımsızlığın da uzun süre için son günüydü*" (Marczali, 1894, s. 106). Horváth'ın 1890'da 10. baskısını görmüş ders kitabında Jagiellon Hanedanı'nı anlatan bölüm, Károly Kisfaludy'nin sıkça alıntılanan "Mohaç" adlı şiirinin satırlarıyla sona eriyor: "*Yüce milletimizin koca mezarı, Mohaç!*" (Horváth, 1890, s. 86)

<sup>8</sup> İncelediğimiz kitapların ancak yarısı, bölümlerin bu şekilde düzenlenmesine sadık kalmaktadır: Mangold, 1883; Mangold, 1890; O. Varga, 1886; Sebestyén, 1890. Dönemin diğer dört ders kitabında krallara ve onların hâkimiyet dönemlerine göre düzenlenmiş bir sınıflandırma tercih edilmiş, ancak büyük önem atfedilen olaylar bölüm başlıklarında yer almıştır: Csuday, 1884; Baróti ve Csánki, 1891; Horváth, 1890; Marczali, 1894. Bu minvalde Unger, devletin önde gelenlerinin tarih içindeki rolünün abartılmış olduğuna parmak basmakta ve bu noktada tarih ders kitaplarının hâlâ eski kalıplara uydurulmaya devam ettiğini dile getirmektedir (Unger, 1979, s. 35).

<sup>9</sup> Macaristan'da 1490 ile 1526 yılları arasında hüküm süren, aslen Litvanyalı olan bir kraliyet ailesidir. II. Ulászló (1471–1490–1516) ve oğlu II. Lajos (1516–1526) sadece Macaristan'ın değil, Bohemya'nın da kralı idi. Jagiellonlar'ın Macaristan'daki hükümdarlığının güncel bir değerlendirmesi için bkz. Neumann, C. Tóth ve Pálosfalvi, 2019.

Mohaç dolaylarında meydana gelen savaş Macarcada birçok şekilde ifade edilmektedir. Bu adlandırmaların ortak noktası duyguları ve değer yargılarını uyandırmasıdır. İkili Monarşi dönemine ait incelediğimiz sekiz kitaptan yedisinde *mohácsi vész*, yani “Mohaç Felaketi”<sup>10</sup> terimi kullanılmaktadır.<sup>11</sup> Bunun yanı sıra olay, “Mohaç Savaşı” (*a mohácsi csata*), “Mohaç Çatışması” (*a mohácsi ütközet*), ve iki kitapta (Mangold, 1890; Sebestyén, 1890) “Mohaç Mezarı” (*a mohácsi temető*) olarak da referans edilmektedir. Sadece bir kitapta (Baróti ve Csánki, 1891) daha yalın olan “*mohácsi csata*” (Mohaç Savaşı) terimine sadık kalınarak daha çarpıcı sözcüklere başvurulmamıştır.

Ders kitaplarının Mohaç Savaşı’nı anlatan bölümleri bol detay vererek bazı ayrıntılara inatla tutunan bir üslupla yazılmıştır. Osmanlı ordusunun kuvvet üstünlüğü mutlaka defalarca hatırlatılan ayrıntılardan biridir ve yenilginin bir nevi gerekçesi olarak istatistikleştirilmektedir. Macarların sayısının 20.000 ila 28.900 arasında olduğu tahmin edilirken, Osmanlı ordusunun sayısı oldukça uç ekstremeler arasında gidip gelmektedir. Mangold’a göre (1890, s. 74) 70.000’i aşmayan asker sayısı, Baróti ve Csánki (1891, s. 82) tarafından 100.000 olarak belirtilmektedir. Fakat bu dönemin tarih ders kitaplarındaki en yaygın kanaate göre Osmanlı’nın 200.000 askeri bulan bir kuvvet üstünlüğe sahip olması söz konusudur ki yaklaşık olarak Macar askerlerinkinin 8-10 katıdır.

Bu savaşta Osmanlı ordusunda 300 topun<sup>12</sup> bulunması ve bu faktörün çatışmanın sonucu bakımından tayin edici bir öneme sahip olması sıkça dile getirilen bir ayrıntıdır. Çatışmanın bir buçuk saatte sona ermesi ve 22.000 Macarın şehit düşmesi de Osmanlı askerî gücünün boyutlarını gözler önüne seriyor görünmektedir.

Bütün bu bilgilerin dışında bu çalışmanın odak noktasını oluşturan meseleye, söz konusu dönemde basılan tarih ders kitaplarında “Mohaç felaketinin” asıl nedenlerine ve baş sorumlularına baktığımızda nasıl bir anlatıyla karşılaşıyoruz?

<sup>10</sup> Macarcada *vész* sözcüğünün bugünkü anlamına bakacak olursak “felaket”, “afet”, “yıkım”, “bela” veya “tehlike” manasında kullanıldığını görebiliriz. Ayrıca “ölmek”, “telef olmak” veya “yok olmak” anlamına gelen *veszik* fiili ile de bağlantılı olduğunu görebiliriz. *A mohácsi vész* ifadesini çevirirken Benderli, Gülen, Kakuk ve Tasnádi’nin Macarca-Türkçe Sözlüğü’nde (2002, s. 890) geçen “Mohaç felaketi” ifadesini tercih ettik.

<sup>11</sup> *Mohács* ve *vész*, yani Mohaç ve “felaket” kelimelerinin sadece Macar hafızasında değil, bilim alanında da ayrılmaz bir bütün hâline gelmiş olması gerek ki Macarca-Türkçe Sözlüğü’nde de “*vész*” maddesi altındaki tek örnek *mohácsi vész*, yani “Mohaç felaketi”dir (Benderli, Gülen, Kakuk ve Tasnádi, 2002, s. 890). Buna karşın, Türkçe-Macarca Sözlüğü’nde ne “felaket” ne de “muharebe” maddesi altında Mohaç’a referans edilmiştir (Benderli, Gülen, Kakuk ve Tasnádi, 2013, s. 172, 366).

<sup>12</sup> Baróti ve Csánki’ye göre (1891, s. 83) Osmanlı ordusu 400 topa sahipti.

Bu dönemde çıkmış tarih ders kitaplarında anlatılanlara bakacak olursak, Mohaç'taki yenilginin nedenleri arasında hem iç hem de dış olmak üzere çeşitli faktörler bulunmaktadır. İç faktörler arasında devleti yönetenlerin yozlaşması, II. Lajos'un resmî işlerle ilgilenmekten kaçması, dış tehditlerin hafife alınması, gerekli tedbirlerin zamanında alınmaması ve soylu tabakanın sadece kendi servetini arttırma peşinde olmasına parmak basılmaktadır. Kısacası, asiller sınıfı ve onun ihmalleri yenilgiden sorumlu tutulmaktadır. Bu olgu Pál Fodor'un görüşlerini doğruluyor görünmektedir Fodor'a göre (2016, s. 8). 19. yüzyıldaki tarihyazımı soylu sınıfına fazlasıyla eleştirel bir gözle bakmakta ve hatalarını büyütmektedir.

Bunlarla birlikte Sultan Süleyman'ın gönderdiği elçiyi hapsedmek gibi yanlış siyasi adımlar veya saldırının gereğinden daha erken başlatılmasının yanı sıra sağ duyuya aykırı bir savaş tekniğine başvurulması gibi diplomatik ve harp taktiği hataları da faciayı kaçınılmaz kılan iç faktörlere eklenmektedir. Ders kitapların çoğunda izah edildiği gibi yeni tahta geçmiş padişah, Macar Krallığı'na bir elçi göndermiştir. Gelgelelim elçinin tam olarak nasıl bir amaca hizmet adına gönderilmiş olduğu üzerine ders kitapları yazarları arasında görüş ayrılıkları vardır: Kimisi Sultan Süleyman'ın iki devlet arasındaki mütarekeyi yenilemek istediğini ileri sürerken (Csuday, 1884, s. 67) kimisi bu diplomatik jestin II. Lajos'u boyun eğdirmeye davet etmeye yönelik olduğunu söylemektedir (Sebestyén, 1890, s. 67). Horváth ise Osmanlı elçisinin Macar Krallığı'na ziyarette bulunması bir aldatmacadan ibaret olduğunu dile getirmektedir: "... [Sultan Süleyman] tahta geçer geçmez, Budin'e bir elçi gönderdi. Görünüştaki amacı ateşkesi yenilemekken aslında belli etmeden ülkenin durumu ve askerî gücü hakkında keşif yaptırmak istedi" (Horváth, 1890, s. 83–84). Fakat bir konuda elçilik meselesine değinen bütün yazarlar hemfikirlik sergilemektedir: II. Lajos'un elçiyi hapsedmesi Osmanlı Padişahı'nı son derece öfkelenendirip Macar Krallığı'nı Osmanlı İmparatorluğu'nun hedef tahtasına oturtmuştur. Böylece Macarların yenik çıkacakları 1521'deki Belgrad Savaşı'nın dolaysız sebebi olarak gösterilmektedir. Ayrıca Kanuni'nin Mohaç Meydan Muharebesi'nden sonra Budin'e gidip askerlerine şehri yağmalamayıp yakmasına izin verdiğini, akabinden ise Macar topraklarından çekildiğini de bazı yazarlar Padişah'ın sadece öç çıkarmak istediğine yormaktadır (Angyal, 1902, s. 2; Horváth, 1890, s. 86; Mangold, 1883, s. 61; Mangold, 1890, s. 74–75; Mangold, 1900, s. 93).

Dış etkenlerin başında ise Avrupa güçleri tarafından yalnız bırakılmak ve umursanmamak gelmektedir. Macaristan'ın 14. yüzyılın sonlarından itibaren Müslüman Osmanlılara karşı "Hristiyanlığı –Hristiyan Avrupayı– koruyan kale" (*a kereszténység védőbástyája*) rolünü üstlenmiş olması düşüncesine ders kitaplarında da rastlanabilir. "Türklere Karşı Savaşlarda Hristiyan Avrupa'nın Öncüsü Olarak Macaristan 1382–1526" (O. Varga, 1886, s. 42) veya "János Hunyadi: Macar Milletinin ve Hristiyanlığın Kahramanı" (Sebestyén, 1890, s. 47) gibi başlıklara bu fikir açıkça yansımaktadır. Bazı kitaplarda ise daha çok Macaristan'ın "altın çağına", Avrupa içinde hatırı sayılır bir güç teşkil etmesine vurgu yapılmaktadır; "Avrupa'da Nüfuzlu Bir İktidar Olarak Macaristan" (Sebestyén, 1890, s. 32), "Milletin Altın Çağı" (Horváth, 1890, s. 68) veya "Macaristan'ın Kahramanlık Dönemi" (Marczali, 1894, s. 60) başlıkları bunun örnekleridir.<sup>13</sup> Uzun zaman boyunca Osmanlı'ya karşı savaşarak kendi ihtişamını feda eden Macaristan'ın yardımına en çok ihtiyacı olan anda hiçbir Avrupalı gücün yetişmemesi ve onu düşmanla baş başa bırakması Macar halkı arasında yaygın bir kanaat olarak yayılmış ve ders kitaplarında da sürekli hatırlatılan hayal kırıklıklarından biri olmuştur. Bununla beraber papanın 50 bin altın değerinde maddi destek göndermesi, Müslümanların tehdidi karşısındaki Hristiyan dayanışmanın bir jesti olsa gerek ve bu itibarla dönemin bütün tarih ders kitaplarında anılmaktadır.

Kısaca özetlemek gerekirse, İkili Monarşi dönemindeki tarih ders kitaplarına göre Mohaç Ovası'ndaki yenilgiye hem iç hem de dış etkenler katkıda bulunmuştur. İç etkenler arasında en çok devletin yönetiminin (kralın ve soyluların) ihmallerine parmak basılırken dış etkenler arasında Avrupa'daki güçlerin Osmanlı tehlikesine karşı olan kayıtsızlığı ve Macaristan'ın Hristiyanlığı korumak adına göstermiş olduğu fedakârlığa karşı nankörlük dile getirilmektedir. Bunların yanı sıra Osmanlı ordusunun kuvvet üstünlüğü ve başarılı askerî taktikleri sıkça vurgulanan unsurlardır.

İlginçtir ki Mohaç bağlamında Osmanlı İmparatorluğu'na (ve Türklere) mesafeli bakılmaktadır. Konu onlara gelince oldukça ölçülü bir dil kullanılmıştır. Osmanlı ancak ülkeyi kuşatan bir düşman olarak görülmekte fakat gelişmelerin suçlusu

<sup>13</sup> Macaristan'ın hangi dönemde "altın çağı" yaşamış olmasına dair bir görüş farklılığı söz konusudur. Sebestyén (1891) bu dönemi Hunyadiler'in iktidarda olduğu döneme yakıştırırken, Marczali (1894) bu dönemi "Türk tehlikesi" olarak adlandırıyor ve "kahramanlık çağı" terimini daha erken bir tarihe, I. (Büyük) Lajos'un dönemine (1342–1382) uyguluyor. Horváth (1890) ise Sebestyén'in görüşlerini kısmen paylaşarak Mátyás (Hunyadi) dönemini (1458–1490) "altın çağ" olarak tanımlıyor.

olarak gösterilmemektedir. Kuvvet üstünlüğü ve o dönemin siyasi konjonktüründeki önemli konumu bir olgu olarak kabul edilmiş gözükmemektedir.

18. yüzyılın sonlarına doğru cereyan eden “aydınlanmış tarihyazımı”, tarihe yön veren unsurlar arasında Tanrı kayrasının, ilahi adaletin ve kaderin rolünü ıskartaya çıkarırken tarihî olayları daha çok coğrafi, kültürel ve ahlaki bileşenleri hesaba katarak açıklamaya çalışmıştır (Romsics, 2015, s. 163–164). Mohaç’ın anlatımında –tarih ders kitaplarının da devralacağı– muharebeye yol açan faktörler bu bağlamda belirmeye başlamıştır: Ahlaki yozlaşma, toplumsal anlaşmazlık ve rekabet, şahsi çıkarların devlet çıkarlarından üstün tutulmasında vücut bulan devletin iç sorunları çağın hem güncel tarihyazımında (Romsics, 2015, s. 173–177; B. Szabó, 2019, s. 339–348) hem tarih ders kitaplarında en çok parmak basılan nedenlerdir. Buna karşın dış sebeplere, uluslararası konjonktüre –sayılı istisnalar dışında– tarihyazımında fazla önem verilmemekte, dolayısıyla dönemdeki tarih ders kitapları da bu konuda pek suskun görünmektedir.

19. yüzyılın sonlarına doğru çıkan ve “Macar Milletinin Tarihi” (*A magyar nemzet története*) başlığını taşıyan büyük sentezde de görüldüğü gibi Macarların hafızasında 1526 senesiyle Mohaç eski bir devrin sonu ve yeni bir devrin başlangıcı niteliğindedir (Romsics, 2011, s. 152–164). Bu dönemlendirmeyi özellikle 1899’dan sonra tarih ders kitapları da benimsemiştir. Bir yandan Kral Mátyás’ın ihtişamlı hükümdarlığı ardından gelen yabancı kökenli Jagiellon Hanedanı’na atfedilen kabiliyetsizliği büyütme yarayan bu uygulama aynı zamanda devletin yönetimini elinde tutan Habsburg Hanedanı’nın döneminin “iyi iktidarlık” olarak algılanmasına zemin hazırlamıştır. B. Szabó’nun dile getirdiği gibi 19. yüzyılda “*Mohaç ile ilgili yazmak siyaseten taraf almakla eşdeğerdi zira Habsburg Hanedanı’nın [...] Macaristan’daki iktidarı süresince bu konunun meşruiyet bağlamındaki önemi bir an bile solmamıştır*” (B. Szabó, 2019, s. 340). Dolayısıyla Mohaç Meydan Muharebesi ile ilgili hangi unsurların vurgulandığı, konuya hangi yönden yaklaşılması, sebepler arasında nelerin gösterildiği bir tarihî olayın değerlendirilmesinden çok daha fazla idi: Yorumcunun benimsediği güncel politik görüşlerinin yanı sıra mezhebî aidiyetini de aydınlatmaktaydı. Ders kitapları yazarın siyasi görüşlerini her ne kadar ortaya çıkarmaya uygun bir ortam değilse bile dinî görüşlere dair ipuçları tespit etmek mümkündür.

Macar siyasetin İnkilâp döneminde de hedef tahtasında olan *millî birlik* ve *bağımsızlık* kavramlarının ne denli önemli unsurlar olması ders kitaplarındaki Mohaç anlatımında da kolayca yakalanabilir: Toplum içindeki çekişmeler devleti

felakete sürükleyen en belirgin olgu olmakla birlikte Mohaç'tan sonra Macar topraklarının parçalara bölünmesi büyük bir hüsrana olarak anlatılmaktadır.

## **HORTHY DÖNEMİNDE MOHAÇ'IN ANLATIMI**

### **1918–1945 Yılları Arasında Macaristan'ın Siyasi Manzarası**

Avusturya–Macaristan İmparatorluğu'nun 1918'deki dağılmasından İkinci Dünya Savaşı'nın son bulduğu 1945'e kadarki dönem Macaristan tarihinin literatüründe birçok farklı şekilde isimlendirilmiştir. Bunun başlıca nedeni hem Macar ulusal tarihinde hem de dünya tarihinde önemli hususların bu dönemde baş göstermesinin yanı sıra izleyen dönemlerin hâkim ideolojik akımlarına göre farklı değerlendirilmiş olmasından kaynaklanmaktadır. 1920'de Kral Naibi olarak seçilmiş Miklós Horthy'nin görevi 1944'te sona ermiştir. Hem takip ettiği hem de takip edildiği dönemlerden kendini ayırt edici nitelikte olan bu seneler Macarca literatürde *Horthy-korszak* (Horthy dönemi) olarak adlandırılmıştır.

Horthy dönemindeki siyasi hamlelerin başlıca esin kaynağı, 4 Haziran 1920 tarihinde imzalanan ve ileride sıkça Mohaç ile kıyaslanacak Trianon Barış Antlaşması olmuştur. Unger'in tabiri ile "*Macar tarihinin en yeni Mohaç'ı*" (1979, s. 103) bir millî felaket olarak algılanıp etkileri önce mantık ve bilim yoluyla yatıştırılmaya çalışılmış<sup>14</sup>, bu çabalar bir çıkmaza girince ise deve kuşu politikası izlenerek görmezden gelinmeye başlamıştır. Macar halkının tüm tabakaları dâhil olmak üzere Trianon, fazlasıyla abartılı ve akıl almayacak kadar adaletsiz bir ceza olarak görülür ve bu sıfatla durumun uzun sürmeyeceği konusunda kesin karar kılınmıştır (Dévényi ve Gözsy, 2011d).

### **Horthy Dönemi'nin Ders Kitaplarında Mohaç Söylemi**

İkili Monarşi dönemindeki Mohaç söylemine kıyasla bazı noktalarda bir vurgu kayması tespit edilebilmekle beraber Horthy döneminin ders kitaplarında da Mohaç Savaşı, Macar tarihinin bir dönüm noktası konumunda sabit seyretmektedir. Savaş çoğu zaman "Jagiellonların Hâkimiyeti" veya benzer bir başlık taşıyan bölümün alt başlığı olarak ele alınmaktadır. Üç kitapta (Ember, 1926, s. 67; Marczinkó, Pálfi ve Várady, 1941, s. 94; Szegedi, 1941, s. 88) ana başlık olarak "Jagiellon Hâkimiyeti

<sup>14</sup> Karpát Havzası'ndaki etnik grupların nüfus oranlarını gösteren Kızıl Harita (*Vörös térkép*) Kont Pál Teleki tarafından yapıp Macaristan'dan koparılmış toprakların bu verilere göre tekrar gözden geçirilmesini ve daha adil bir düzenlemeyi sağlamak amacıyla taşımaktaydı. Fransızcada *carte rouge* olarak anılan harita amacına ulaşamamış fakat Macarların bu düzenlemeyi asla kabul etmeyeceklerini bütün Avrupa'ya duyurmuştur. Rivayete göre Macarların sürekli ellerinde bir harita ile insanlara yaklaşımları Fransız kamuoyunda yaygın bir kanaate dönüşmüştür (Ablonczy, 2002, s. 73).

Altında Ülkenin Çöküşü”, bir kitapta ise alt başlık olarak “Ulászló’nun Âcizliği ve Aristokratların Nüfuz Kazanması” (Jászai, 1926, s. 72) ifadesi kullanılmıştır. Ayrıca Kral Mátyás’ın şanlı hükümdarlığının onu izleyen Jagiellon dönemindeki zorluklarla karşılaştırmak, devletin çöküş sürecinin bileşenlerini gözler önüne seren – dolayısıyla ders kitabı yazarları tarafından sıkça başvurulan– bir yöntemdir. Bu husus ise muharebenin ve onu takip eden feci gelişmelerin dolaysız sebebi olarak yabancı kralların hükümdarlık döneminin gösterilmeye çalışıldığı izlenimini vermektedir.

Mohaç Muharebesi’ni, onu tetikleyen sebepleri ve yenilgiyi takip eden dönemi incelerken ders kitapları yazarlarının gözü daha çok ülkenin iç durumuna dönük olmakla beraber dış faktörlere de değinilmektedir. Kral Mátyás’ın şanlı hükümdarlığından sonra baş göstermeye başlayan sıkıntıların sebebi olarak aristokratların siyasi rantlarını arttırmaya yönelik art niyetli davranışlarının (Domanovszky, 1926, s. 89; Jászai, 1926, s. 73; Madai, 1926, s. 68; Marczinkó, Pálfi ve Várady, 1941, s. 94, 96–97, 99) yanı sıra her ders kitabının mutlaka altını çizdiği aristokrasi ve orta kademe soylu sınıfı arasındaki bitmek bilmeyen çekişme (*pártharc*) gösterilmektedir. Bu düelloya 1514’ten sonra<sup>15</sup> üçüncü bir taraf olarak serfler sınıfının da dâhil olmasıyla Macaristan’daki toplumsal bölünme meşum bir mertebeye ulaşıp ülkenin gücünü tüketmeye başlamıştır. Ders kitabı yazarları bu iç etkenleri detaylandırırken az mürekkep harcamamış, uzun uzadıya anlatmıştır. Marczinkó, Pálfi ve Várady üçlüsü –iç etkenlerin ağırlığını göstermek adına– ders kitaplarında bu sözlere yer vermiştir: “*Henüz 36 sene geçmişti ki vatanımız büyük güç mertebesinden topyekûn yıkıma, Mohaç’a saplanmıştır. Bu hızlı çöküş sürecini her şeyden önce içsel faktörler tetiklemiş ama dış etkenler de hızlanmasına sebep olmuştur.*” (1941, s. 94).

Bu alıntıdan da anlaşıldığı gibi Horthy dönemindeki ders kitaplarında Mohaç Muharebesi’ni kaçınılmaz kılan dış faktörler de gitgide daha fazla dillendirilmeye başlamıştır. Genel bir ahlaki yozlaşmayı beraberinde getirdiği öne sürülen Rönesans ve hümanizm özellikle 1938’den sonra çıkan ders kitaplarında tartışılmaya başlanır. Yurt dışından ithal edilen bu yeni akımlar toplumun alt

<sup>15</sup> 1514 yılında piskopos Tamás Bakócz adlı bir aristokratın önderliğinde Osmanlı İmparatorluğu’na karşı bir haçlı seferin düzenlenmesine karar verilmiştir. Fakat durumlarından son derece hoşnutsuz serfler, Osmanlı’ya karşı kullanılmak adına ellerine aldıkları silahları Macar soylu tabakasının mensuplarına çevirmiş, György Dózsa’nın öncülüğünde bir ayaklanma başlatmıştır. Günümüzde “Dózsa serf ayaklanması” (*Dózsa-féle parasztfelkelés*) olarak anılan başkaldırı Erdel’in voyvodası János Szapolyai tarafından kanlı bir yenilgiye uğratılmıştır. Ders kitaplarında da işaret edildiği gibi bu olay toplumun daha da bölünmesine sebep olmuştur.

tabakalarında itaatsizliğe neden olup (Várady, 1933, s. 99; Marczinkó, Pálfi ve Váradi, 1941, s. 97) Hristiyan cemiyetinde de bir bölünmeye, Hristiyanlar arasındaki dayanışmanın gevşemesine yol açmıştır. Szegedi'nin tabiriyle: “*Hümanist ve Rönesans değerlerin hâkim olduğu dünyada Hristiyan dayanışmayı kimse önemsemedi*” (1941, s. 90). Çağın uluslararası konjonktüründe cereyan eden genel bir Habsburg karşıtı tutumla Fransız-Habsburg rekabeti ve bu bağlamda Fransa ile Osmanlı İmparatorluğu'nun yardımlaşması tarih ders kitaplarında Mohaç Meydan Muharebesi ile sonuçlanan, Macaristan'ı mecburi bir istikamete zorlayan başlıca dış etkenler arasında gösterilmektedir. Várady'nin (1933, s. 103) ileri sürdüğü gibi, Fransa'nın başını çektiği Avrupa genelinde hissedilen Habsburg karşıtı tutum, Macaristan'ın dezavantajlı durumunu gerçek bir felakete dönüştüren asıl unsurdur.

Horthy dönemindeki güncel politikada giderek artan bir hevesle koz olarak kullanılmaya başlayan yabancı karşıtı söylemler ders kitaplarının sayfalarına da yansımıştır. Macarları hayal kırıklığına uğratan, umursamayan, başına bela getiren, ülkeyi içten kemiren, dıştan ezen ve en son yenilgisine sebep olan yabancı imgesi Macar toplumsal hafızasına Trianon ile kesin olarak kazınmıştır. Jagiellon Hanedanı mensubu II. Ulászló (II. Vladislaus) ile oğlu II. Lajos'un “yabancı kral” olarak anılması (Balogh, 1931, s. 68; Z. Varga, 1941, s. 83), hükümdarlıklarını anlatan bölümün genellikle “Jagiellonlar'ın Döneminde Ülkenin Yıkılması” (*Az ország romlása a Jagellók korában*) başlığını taşıması (Ember, 1926, s. 67; Marczinkó, Pálfi ve Váradi, 1941, s. 94; Szegedi, 1941, s. 88) veya onun “Mohaç felaketi”nin dolaysız sebepleri arasında gösterilmesi bu algının en belirgin örneklerindedir. Horthy dönemindeki anlatımlarda bütün sorunların kökeni olarak yabancı bir kral olan II. Ulászló'nun tahta geçmesi gösterilmektedir (Balogh, 1931, s. 68; Domanovszky, 1926, s. 89; Madai, 1926, s. 68). Böylece Macaristan'ın yenilgisi II. Lajos'un liyakatsizliğinden ziyade II. Ulászló'nun yabancı olmasıyla bağdaştırılmaktadır. Çek asıllı hükümdarın kişisel yetersizliği ve âcizliği ülkeyi asıl zora düşüren nedenler arasında her bir ders kitabında anılmaktadır. Devlet işlerini ve hükümdar olmaktan doğan sorumluluklarını ihmal etmesi, sorunları “Tamamdır” (Çekçede *dobşe*) deyip geçiştirmesi sıkça dillendirilen hususlardır. Öyle ki rivayete göre zamanla “Dobzse László” lakabıyla anılmaya başlanmıştır (Balogh, 1931, s. 68; Domanovszky, 1926, s. 88; Jászai, 1926, s. 73; Madai, 1926, s. 68; Szegedi, 1941, s. 89; Várady, 1933, s. 97; Z. Varga, 1941, s. 82). Yabancı bir kral olarak Macarca bilmemesi (Madai, 1926, s. 68; Várady, 1933, s. 97) ve Macar



geleneklerden bihaber olması (Domanovszky, 1926, s. 89) da öne sürülen sitemler arasındadır.

Oğlu II. Lajos hakkındaki söylemler biraz daha karışık mahiyettedir. Hükümdarlığı süresince Macar Krallığı'nın çektiği zorluklar katlanarak devam etse bile bunun sebebi olarak II. Lajos'un yetersizliğinden ziyade genç kralın aklını çelen müsteşarları gösterilmektedir. Ders kitabı yazarları II. Lajos'un lalası olan György Brandenburgi'ye yönelik eleştirileri bu dönemde de esirgememişler. Soylu asıllı eğitmenin siyasi rant uğruna genç kralı tembelleğe ve ahlaksız davranışlara teşvik etmesi ve II. Lajos'a yanlış eğitim vererek devletin çöküşüne ön ayak olmasından dolayı ders kitabı yazarları onu âdeta bir vatan haini ile eş değer tutmaktadır. Marczinkó, Pálfi ve Váradi'nin ders kitabında II. Lajos'un çevresini oluşturan yabancılara çağdaşları olan Macarların bile şüpheyle yaklaşım onları bir iç tehdit olarak görmüş olduğuna parmak basılmaktadır. Hatta orta soylular saraydaki yabancının işlerine son verilmesi yönünde krala defalarca talepte bulunmuş olup istekleri yerine getirilmezse yabancılara linç etmeye hazır oldukları iddia edilmektedir (1941, s. 97). Szegedi, Mohaç öncesi yıkılma sürecinin başlangıç noktası olarak Batı Avrupa yolundan sapıp Macaristan'ın hem siyasi hem de ahlaki değerlerine aykırı "Slav yoluna" (diğer bir ifadeyle soyluların iktidarına dayalı yönetim biçimine) girmesini göstermektedir (1941, s. 88).

Macar tarihyazımından Macar edebiyatına kadar yalnız bırakılmışlık ve bundan doğan çaresizlikle kırgınlık duygusu birçok alanda Macar milletinin bir nevi alın yazısı olarak gösterilmektedir. Horthy dönemindeki ders kitaplarında da Avrupa'nın en kritik anda Macaristan'a sırtını dönmesi, Osmanlı tehdidine karşı Macaristan'a hiçbir devletin askerî yardımında bulunmaması sürekli dile getirilen bir husustan ziyade ömrü tükenmeyen bir sitem olagelmiştir. Avrupa devletlerinin Hristiyan dayanışmayı savsaklayıp Macaristan'ın Osmanlı İmparatorluğu'na yenilmesine seyirci kalması ders kitaplarındaki olumsuz yabancı imgesini bir hayli güçlendiren bir ögedir. Papanın maddi destek göndermiş olması Macarların Avrupa'ya ve tüm Hristiyanlığa olan güveninin temelinden sarsıldığı gerçeğini değiştiremez. Bu yalnız bırakılmışlığı Avrupa devletlerine yönelik bir öfkeye dönüştüren unsur ise Macar Krallığı'nın yıllar boyunca Hristiyan Avrupa'yı Osmanlı'ya karşı kendi imkânlarıyla savunmuş olması fakat fedakârlığının karşılıksız bırakılmış olması düşüncesidir. Szegedi (1941), bu durumu şu sözlerle ifade eder:

Mohaç'taki mağlubiyet Macarlar için basit bir yenilgiden çok daha fazladır. Sonuç olarak bir buçuk asırlık bir Türk işgalini beraberinde getirmiş ve bununla beraber yeri doldurulamaz bir kan kaybının yanı sıra manevi ve maddi bir mahvoluşa yol açmıştır. Ne var ki millet, boyun eğmeden kendisi, Avrupa, Batı ve Hristiyanlık için mücadele vermiştir. Bu ise Avrupa tarihinde emsali görülmedik bir teşebbüstür: Evrensel Hristiyan kültürünü görece az nüfusuna rağmen bir dünya imparatorluğuna karşı asırlar boyunca savunmuştur. Tutumunu daha da yüce kılan unsur ise tarafından korunan Batılı halklardan çok az destek görmüş olmasıdır. Papalık Devleti Macaristan'ın davasını kendi davası olarak görmeye devam edip uğruna elinden geleni yapsa bile onun haricinde vatanımız ancak Alman İmparatorluğu ve Habsburgların aile topraklarından yardım alabilmiş, ayrıca az bile olsa bazı İtalyan prensler ve İspanyollar destekte bulunmuştur. Avrupa'nın diğer devletleri dolaysız tehdidi hissetmeyip onu umursamamıştır. Avrupa'nın tutumunu iki hususa yormamız mümkündür: Habsburglar etrafında gittikçe karmaşıklaşan uluslararası politikaya ve Batı'daki Hristiyan dünyasının ikiye bölünmüş olmasına (s. 94).

Görüldüğü gibi, Horthy döneminin ders kitaplarında gözler daha çok Macaristan'ın vahim iç durumuna ve Batı'daki uğursuz siyasi konjonktüre dönük olup kendine acımışlık, yalnız bırakılmışlık ve yabancılara karşı paranoya eşğine gelmiş güvensizlik hissi ön plandadır. Vurguların bu yöndeki kaymasını Horthy döneminde gündemden düşmeyen Trianon Barış Antlaşması'na olan bir gönderme olarak değerlendirmek mümkündür: Batı tarafından yalnız bırakılmışlık, öfkeye çalan çaresizlik, yabancılara hedef alan itimsizlik ve kuşku Trianon'dan sonra Macar halkının peşini bırakmayan en belirgin duygular idi.

Ders kitaplarında anlatıldığı gibi toplumun her tabakasını tesir altına alan çelişki ve çıkar mücadelesi Horthy döneminde hem bir açıklama hem de caydırıcı bir örnek niteliindedir. Bir yandan 16. yüzyılda toplumsal dayanışmayı imkânsız kılan anlaşmazlık Mohaç'taki yenilginin önde gelen sebepleri arasında gösterilmektedir. Bu yönüyle Trianon'dan önce Macaristan'daki nüfusa hâkim olmuş ve nihayetinde Macar topraklarının parçalanması ile sonuçlanmış toplumsal bölünmüşlüğün bir yansıması olup Trianon'un Macarlara yaşattığı facianın bir nedenini açıklamaya yaramaktadır. Öte yandan Trianon'dan sonra çizilmiş sınırlar arasındaki nüfusa gelecekteki trajedileri önlemek adına toplum olarak birlik oluşturmaları gerektiği fikrini aşlamaktadır.

Bunların yanı sıra gitgide yaklaşan Osmanlı tehlikesi bu uluslararası denklemde bir sabit değer olduğu izlenimini vermektedir. Osmanlı'ya karşı çatışmanın eninde sonunda kaçınılmaz olduğu, Osmanlı İmparatorluğu'nun herhangi güçlü bir devletin yapacağı hamleden farklı bir harekette bulunmadığı zımni bir tabirle de olsa ders kitabı yazarlarınca oybirliğiyle kabul edilmiş gözükmektedir. Balogh'un ifadesiyle "Süleyman'ın başka yörelerde işi olmasaydı bu ülke daha erken yıkılacaktı" (1931, s. 70). Z. Varga'nın Kanuni'den önce Osmanlı'nın Arabistan'da ve Mısır'da meşgul olduğu iddiasında ise zayıflamış Macaristan'ı yıkma potansiyeline aslında I. Selim'in de sahip olduğu düşüncesi saklıdır (1941, s. 86).

Mohaç Meydan Muharebesi'nin bu dönemde hangi kalıplarla veya sıfatlarla anıldığına bakacak olursak en yaygın olarak "felaket" (*vész*) sözcüğüyle beraber referans edildiği görülmektedir. Bunun ardından "çatışma" veya "savaş" anlamındaki *csata* ve *ütközet* kelimelerinin yanı sıra yalnızca *Mohács* olarak da sıkça dile getirildiği ilginç bir gelişmedir: Ders kitabı yazarları herhangi bir sıfat veya tamlamaya başvurulmadan okurun Mohaç'ta nelerin olup bittiğini iyi bildiği varsayımı ile hareket ediyor gözükmektedir. Bu ise 1920'li yıllara gelindiğinde Macar toplumsal hafızasında Mohaç Meydan Muharebesi'nin sabit bir yeri olduğuna işaret etmektedir. Bunlarla beraber "yenilgi" (*csatavesztés* veya *vereség*) ve "ağır darbe" (*súlyos csapás*) ifadeleri –seyrek bile olsa– kullanılmaktadır.

## **SOSYALİST DÖNEMDE MOHAÇ'IN ANLATIMI**

### **1945–1989 Yılları Arasında Macaristan'ın Siyasi Manzarası**

Hâkim fikir akımından hareketle 1945'ten 1989'a kadar uzanan yarım asır, Macaristan'da sosyalist dönem olarak anılmaktadır. Özellikle 1948'den sonra hayatın her alanında varlığını hissettiren Marksist-Leninist düşünceler 1989'da meydana gelen rejim değişikliğine kadar etkisini sürdürmüştü de bu elli seneyi aşkın dönemi homojen bir bütün olarak ele almak ne doğru ne de mümkündür. 1948'de meydana gelen "komünist dönüşüm"ün (*kommunista fordulat*) ardından bambaşka siyasi, ekonomik ve toplumsal değerler güden bir rejim başlamıştır. Bizim "sosyalist dönem" olarak nitelediğimiz, bazılarının ise "tek parti rejimi" (*pártállami idők*) olarak andığı, Gözsy ile Dévényi'ye göre (2011a) bir "kâbus"la eşdeğer olan dönemin iki alt dönemden oluştuğu vurgulanmaktadır. Mátyás Rákosi'nin görevde bulunduğu 1948–1956 arası yıllar "Rákosi dönemi", "50'li yıllar" (Katona, 2009a) veya en yaygın olarak "sert diktatörlük" (Dévényi ve Gözsy, 2011b; Szóke, 2004. s. 69) başlığı altında ele alınmaktadır. Bu dönem Marksist-Leninist

dönüşümün gerçekleştiği (Katona, 2009a) ve başta tarihyazımı ve öğretimi olmak üzere bilim alanının gitgide “politikanın hizmetçisi”ne (Szóke, 2004, s. 68) dönüşmesidir. Temellerini Aladár Mód’un<sup>16</sup> görüşlerine dayandıran tarih anlatımı, milli özgürlük savaşlarını sınıf mücadelesinin dışı vurumu olarak göstermeye niyet etmiş, devrimlerin önemini mümkün olduğunca öne çıkarmaya çalışmıştır (Albert B., 2004, s. 15–16). Rákosi dönemi birçok araştırmacı tarafından tarihyazımının “dibe vurduğu” (*mélypont*) bir periyot olarak görülmektedir (Albert B., 2004, s. 16; Katona ve Szabolcs, 2006, s. 36). Tek parti sisteminin ikinci kısmı adını, 1956 İhtilali’nden sonra yönetime geçen ve 1989’daki rejim değişikliğine kadar iktidardaki yerini sürdüren János Kádár’a borçludur. Genelde “Kádár rejimi” (*Kádár-rendszer*, *Kádár-rezsim*) olarak anılan dönemin öncülüne kıyasla daha esnek bir yapıya sahip olduğunu vurgulayarak sık sık “yumuşak diktatörlük” (*puha diktatúra*) adıyla anıldığı görülmektedir (Dévényi ve Gózszy, 2011c). Katona’ya göre (2009b) bu dönemin önemi, oldukça çelişkili bir siyasal konjonktüre tekabül etmesine rağmen Macaristan’da günümüzde de uygulanan tarihyazımının bu dönemde yeşermeye başlamış olmasında yatmaktadır. Siyasi rejim sonuna yaklaştıkça giderek esneklenen denetim, başta bilim alanı olmak üzere hayatın birçok alanında daha önce görülmemiş bir gelişime, fikir alışverişine ve kendi çapında dönüm noktası sayılan adımlara yol açmıştır. 1970’lerde başlayan ve 1980’lerde devam eden “reform”lardan hareketle 1980’li yıllar da bir nevi geçiş dönemi olarak kabul edilmektedir (Katona, 2009b, s. 24).

### **Sosyalist Dönemin Ders Kitapları**

Ders kitaplarına dahi sinmiş ideolojik tavır alışları gereği sosyalist dönemdeki ders kitabı yazarları tarihe başka bir gözle bakmakta ve böyle bakılmasına uğraşmaktadırlar. Bu husus ise Mohaç anlatımında kullanılan dilden konulara olan yaklaşım biçimine kadar birçok detayda boy göstermektedir. Mohaç’ın evveliyatına ve muharebenin kendisine baktığımızda anlatımın ana hatları muhafaza edilmişse bile tonlarda ve odak noktalarında belli başlı değişikliklere rastlanabilir.

Kral Mátyás’ın şanlı dönemi ardından gelen Jagiellon hükümdarlığı sosyalist dönemin ders kitaplarına bir yıkım süreci olarak kaydedilmiştir. “Rönesans Macaristan ve Düşüşü” (Kosáry, 1945, s. 70) veya “Bağımsız Macar Devletinin Düşüşü” (Eperjessy ve Benczédi, 1967, s. 18; Eperjessy, 1982, s. 129) adını taşıyan

<sup>16</sup> Aladár Mód (1908–1973) Macar tarihçi, üniversite öğretmeni, yazar. 1943’da kaleme aldığı “400 Yıl – Bağımsız Olan Macaristan İçin Mücadele” (*400 év – Küzdelem az önálló Magyarorszáért*) adlı eseri 1950’li yılların tarih anlayışının ideolojik temellerini sağlayıp dönemin tarih ders kitaplarının içerikleriyle beraber anlatımını büyük ölçüde etkilemiştir.

bölüm kapsamında II. Ulászló ve oğlu II. Lajos'un yönetimi altında baş göstermeye başlayan iç ve dış sorunlar üzerinde durulmaktadır. Macaristan'ın karşı karşıya kaldığı ulusal ve uluslararası zorlukları inceleyen metinlerin hacmine baktığımızda ülkeyi içten parçalayan unsurların ağır bastığının öne sürüldüğünü görebiliriz. Bunların başında elbette ki toplumsal çatışmalar gelmektedir.

Önceki dönemlerle karşılaştığımızda sosyalist dönemdeki toplumsal çatışmaların ele alınışında bir eksen kayması aşikârdır. Şimdiye kadar aristokratlar ve orta kademeli soylular arasındaki sürtüşmenin altı çizilmişken bu dönemin ders kitaplarında toplumun üç tabakasına da tesir eden bir uyuşmazlık açısından bahsedilmektedir: Hem baronlar ile orta kademeli soylular arasında hem de soylu tabakasının tamamı ile serfler arasında anarşiye çalan ciddi anlaşmazlıkların olduğu iddia edilmektedir (Eperjessy ve Benczédi, 1967, s. 142-143; Eperjessy, 1982, s. 129-131, 191; Walter, 1988, s. 150). Toplumsal bölünmenin bu mertebelere ulaşması ve alt tabakanın bu denli süründürülmesi ülkeyi içeriden kemiren en büyük sorun olarak gösterilmektedir (Kosáry, 1945, s. 90). Toplum içindeki çekişmeyi daha çok sınıfların mücadelesi olarak sunmakta Kosáry daha da ileriye gidip soylu tabakasının “güçlü ve esasen birlik oluşturduğu”nu iddia etmektedir. Ona göre asıl kırılma soylular ve serfler arasında boy göstermektedir (1945, s. 86, 89).

Sosyalist dönemdeki ders kitabı yazarlarının gözde sosyal katmanı doğal olarak, toplumun en alt bölümünü oluşturan ve serflerin de büyük bir parçasını oluşturduğu emekçiler tabakasıdır. Önceki dönemlere göre bu noktada ciddi bir bakış açısı değişikliği söz konusudur: Şimdiye kadar Mohaç anlatısının odak noktasında ağırlıklı olarak orta kademeli soylular bulunurken, sosyalist dönemde devleti devlet yapan unsur olarak emekçi sınıflar görülmeye başlanmıştır. Dönemin lise tarih ders kitaplarına göre bu toplumsal tabakanın hem ahlaki hem de milli değerleri soylularınkinden daha yüksek idi; Kosáry'nin tabiriyle “*Macar halkının büyük çoğunluğu, toplumun büyük kısmını oluşturan emekçiler kitlesi iş yapılabilir mahiyette ve ahlaki olarak sabit bir yekpare idi. [...] Toplumun ekseriyeti, çalışkanlık ve disiplin ilkelerinden ödün vermek değil, feodal irticaya rağmen bu çağda bile onları arttırma gayesinde idi*” (1945, s. 90). Bu minvalde Unger benzer bir noktaya parmak basmaktadır: Macar topraklarının birçok yerinde Osmanlı ordusuna karşı halk direnişine ön ayak olup “*varından yoğundan edilmiş serfler tüfekle, okla, sopayla ve taşla azimli mücadele vermiştir*” (1957, s. 44). Eperjessy ve Benczédi'ye göre ise “*serfler olmadan soylu tabakasının pek değeri kalmazdı*” (1967, s. 147).

Bu bakış açısı ders kitaplarında işlenen konulara da iz bırakmıştır: 1514'te György Dózsa'nın önderliğinde meydana gelen serf ayaklanması<sup>17</sup> ders kitabı yazarları tarafından daha önce hiç olmadığı kadar fazla ilgi görmüştür. Başkaldırının soylular tarafından kanlı bir şekilde bastırılması Mohaç'ın ve ardından gelen çile dolu yılların da dolaysız bir nedeni olarak gösterilmiştir (Eperjessy ve Benczédi, 1967, s. 145–148; Kosáry, 1945, s. 87; Walter, 1988, s. 148). Kosáry'nin duygusal sözlerini alıntılacak olursak: *“Ateşli tahta oturtulmuş György Dózsa, bir devrimciyi simgeleyen kendi imgesinden ziyade, akılsız zulümle devrime zorlanmış sonrasında ise daha da sert bir şekilde kınanmış Macar halkının kaderini de çağırıştır”* (1945, s. 87).

Baronlar ile aristokratlar serflere karşı despotluğu ve orta kademeli soylulara karşı çıkmalarıyla kendilerine toplum içinde sınıfsal üstünlük sağlamışlarsa da bir yandan soylu tabakasında bir nevi anarşinin baş göstermesine, öte yandan ise ülke genelinde yoksulluğun ve sefaletin artmasıyla serflerin öfkelerini de uyandırmışlardır (Eperjessy ve Benczédi, 1967, s. 144). Toplumun alt tabakalarını sömürmeleri bir yana, savurgan davranışları ve düşük ahlaki değerleriyle devlet idaresinin yozlaşmasına da yol açmışlardır. Devletin gelirlerini ziyafetler, av partileri ve ölçsüz eğlencelerle (Eperjessy, 1982, s. 131; Eperjessy ve Benczédi, 1967, s. 149) ziyan edip (Eperjessy ve Benczédi, 1967, s. 142) hazinenin boşalmasına da neden oldukları gibi (Eperjessy ve Benczédi, 1967, s. 149; Kosáry, 1945, s. 89) hükümdarları da etkisiz duruma düşürerek veya ahlaksız davranışlara teşvik ederek, devlet idaresinde yolsuzluğun kol gezmesine meydan vermişler (Eperjessy ve Benczédi, 1967, s. 149). Bu minvalde Eperjessy ve Benczédi'ye göre doğuştan zaten yeteneksiz ve güçsüz II. Ulászló baronların âdeta bir kuklası hâline gelmişken (1967, s. 142) Kosáry, II. Lajos'un fazlasıyla çevresinin etkisinde kalarak güzel vaat eden gençliğini ve yeteneklerini boşa harcamış olduğuna parmak basar (1945, s. 89). Eperjessy de bu düşüncüyü paylaşarak II. Lajos'un çevresinin haylazlardan ibaret olduğunu söyler (1982, s. 131).

Mohaç Savaşı'nın anlatımı önceki dönemlere nazaran daha kısa olmakla birlikte olguların ve istatistiksel bilgilerin gözden geçirilmesi ile yetinilmektedir. İkili Monarşi dönemindeki canlı savaş sahneleri ile kaçış esnasında Csele Deresi'nde boğulan Kral Lajos'un dramatize edilmiş ölümünden eser kalmamıştır. Sade bir üslupla kralın savaş alanından kaçarken hayatını kaybetmesi kayıtlara

<sup>17</sup> 1514'te Piskopos Tamás Bakócz'un Osmanlı İmparatorluğu'na karşı bir Haçlı seferi olarak organize edilmeye başlayan olay kısa bir süre sonra serflerin asillere karşı ayaklanmasına dönüşmüş fakat Erdel'in voyvodası János Szapolyai'nın önderliğinde kanlı bir şekilde bastırılmıştır.

geçirilmektedir (Eperjessy, 1982, s. 135; Eperjessy ve Benczédi, 1967, s. 151; Kosáry, 1945, s. 91).

Sosyalist dönemin ders kitaplarında Habsburg Hanedanı'nın farklı bir tonla anlatılması göze çarpan bir yeniliktir. Habsburglar bir yandan Macar tahtında gözü olan bir tehdit olarak sunulmakta, öte yandan ise Macar Krallığı'nın bu kritik dönemde uluslararası arenada desteksiz kalması da Habsburglar'ın hesabına yazılmaktadır. Kosáry bu minvalde şu sözleri kaleme almıştır: “*Jagiellonlar'ın 36 yılı boyunca Macaristan, Habsburg güçlerine karşı mücadelesinde nihai olarak başarısızlığa uğramıştır. Habsburglar, Macar tahtını ele geçirmeye yönelik gayelerinden elbette ki vazgeçemediler*” (1945, s. 86). Bununla birlikte evlilikler yoluyla Habsburglar'a bağlı olan ve onlarla bir müttefiklik ilişkisi bulunan Macar Krallığı'nın, 16. yüzyılın Avrupa'sında gitgide daha belirgin bir hâl almaya başlayan Habsburg karşıtı tavırlardan dolayı (Eperjessy, 1982, s. 132; Eperjessy ve Benczédi, 1967, s. 149; Walter, 1988, s. 149) Avrupa tarafından herhangi bir yardım umması beyhude bir beklentiden ibaretti. Müttefik olan Habsburg Hanedanı'nın güçleri ise Batı cephesinde meşgul oldukları için mühim destek Avusturya'dan da gelmeyecekti: “[*Habsburglar*] *Macaristan'ı kendi kaderine terk etmişlerdir*” (Eperjessy ve Benczédi, 1967, s. 150). Dolayısıyla eskiden rağbet gören “yalnız bırakılmışlık” düşüncesi sosyalist dönemde farklı bir vurgu kazanmıştır: Habsburg Hanedanı'nın izlediği dış politika ve onun doğurduğu sonuçlardan ötürü Macarlar kendilerini siyasi bir inziva içinde bulmuştur.

Yukarıda anlatılardan görülmektedir ki Mohaç'taki yenilgiyle Orta Çağ'ı geride bırakıp Yeni Çağ'a yelken açarken Macaristan yeni bir gündemle karşılaşmıştır: “*Türk emperyalizmine*” (Kosáry, 1945, s. 92) karşı savunma, Macarların en çok önem verdiği mesele hâline gelmiş ve bir buçuk asır boyunca hayatlarını büyük ölçüde etkilemiştir. Mohaç başlı başına ülkenin özgürlüğünün kaybolması anlamına gelmese de (Eperjessy, 1982, s. 191; Walter, 1988, s. 224) sonuçları çok ağırdır (Walter, 1988, s. 224). Bir yandan Osmanlı ve Habsburglar olmak üzere iki güç arasına sıkışıp kalmış Macaristan (Kosáry, 1945, s. 92; Unger, 1957, s. 44; Walter, 1988, s. 224) sürekli çatışmalara, bitmek bilmeyen küçük çaplı savaflara sahne olmuştur. Bu durum ise ülkenin hızlıca gelişen Batı'ya göre ekonomik ve toplumsal açıdan geride kalmasına sebep olmuştur (Eperjessy ve Benczédi, 1967, s. 151, 204). Bununla beraber “*Mohaç sadece Macar tarihinde değil, bütün Doğu-Orta Avrupa tarihinde bir dönüm noktasını temsil eder*” (Kosáry, 1945, s. 92).

Sosyalist dönemdeki tarih ders kitaplarında Mohaç Meydan Muharebesi'ne hangi tamlamalar kapsamında atıfta bulunulduğuna baktığımızda önceki dönemlere göre önemli değişiklikler görmemiz mümkündür. Hem İkili Monarşi döneminde hem de Horthy döneminde listenin başında gelen “felaket” (*vész* veya *veszedelem*) sözcüğü sosyalist dönemde gözden düşmüş gözükmetedir. Onların yerine benzer bir anlam taşıyan *katasztrófa* (facia, felaket) veya *tragédia* (trajedi) kelimeleri tercih edilmiştir fakat Mohaç'ı en yaygın olarak tamlayan ifadeler bunlar değildir. Mohaç Meydan Muharebesi'ne en çok *Mohács* kelimesi ile referans edilmektedir. Horthy döneminde baş göstermeye başlayan ve muharebenin artık Macar toplumsal hafızasında sabit bir yeri olduğunu gösteren husus sosyalist dönemde daha da belirgin bir hâl almış bulunmaktadır: Herhangi bir sıfat kullanılmadan Mohaç'ta nelerin yaşandığının yaygın olarak bilindiği varsayılmaktadır. Bunun yanı sıra daha yansız bir ifade olarak *csata* (çatışma) sözcüğü de sıkça başvurulan tamlayanlar arasındadır. Ardından “yenilgi” (*vereség* veya *csatavesztés*) kelimelerinin daha nadir kullanıldığı görünmektedir. Tek bir keresinde ise “Mohaç örneği” (*a mohácsi példa*) ifadesine rastlanmıştır.

### **Sonuç**

Rejim değişikliklerinin beraberinde getirdiği siyasi söylemdeki tadillerin ders kitaplarında da iz bıraktığı varsayımı ile yola çıktık. 1879 ile 1989 yılları arası dönemde Macar tarihine damgasını vuran, birbirinden –başta ideolojik olmak üzere– birçok açıdan farklılıklar gösteren üç devirde de Mohaç Meydan Muharebesi'nin politik gündemde olduğunu, güncel siyasi gelişmelere bağlı olarak çatışmaya iktidar tarafından yoğun ilgi gösterildiğini gördük. Ders kitaplarındaki anlatılardan da görülebileceği üzere bunun başlıca nedeni –ideolojik altyapı veya peşinde koşulan siyasi menfaat fark etmeksizin– Mohaç anlatımındaki olayları ve sebep–sonuç ilişkilerini her türlü iktidarın kendi “ihtiyaçlarına” göre şekillendirme olanağını bulabilmesidir. Bu vasıta ile da her bir siyasal iktidar hem kendi meşruiyetini sağlayabilmiş hem de gereğinde önceki siyasi oluşumların gözden düşmesini ve rakiplerinin toplum içindeki itibarını kaybetmesini tetikleyebilmiştir; üstelik Mohaç'a ilişkin anlatımın özünü koruyarak, dolayısıyla tarihsel gerçekliğe sadık kalındığı izlenimini vererek.

Mohaç Meydan Muharebesi esasta Macar Krallığı'nın sayıca üstün Osmanlı ordusuna karşı kaybettiği bir savaştır ve bu hâliyle tarih boyunca zuhur eden birçok çatışmadan farksızdır. Fakat bu tarihî olay asıl anlamını kendinde taşımayıp ona götüren nedenler ve yol açtığı sonuçların yanı sıra bu süreçteki nüanslar ve



vurgu farklılıkların da hesaba katılmasıyla kazanmaktadır. Bu tali bilgiler ise siyasi ve ideolojik müdahaleler için uçsuz bucaksız bir manevra alanı temin etmektedir. Kurumsal eğitimin koşullarının ve içeriğinin belirleyicisi olarak iktidarlar, okullardaki müfredatı siyasi rantlara göre tasarlamaktan geri kalmayıp ders kitaplarındaki anlatımlar üzerinde de tayin edici derecede söz sahibi olmuştur. Böylece iktidarın elinde ders kitapları, benimsenip yayılması resmî olarak istenen fikirlerin bir aracı olarak düşünülebilir. Bu noktada İllik'in sözleri (2018) hafif bir düzeltilmeye tabi tutulabilir: Toplumsal hafızaya ve kamuoyuna tesir eden özne başlı başına ders kitapları değildir. Ders kitapları birçok etkenin ortaklaşa etkileşimi sonucu ortaya çıkar fakat bu süreçteki her bileşenin eninde sonunda eli, mevcut devlet yönetimi tarafından bağlıdır. Dolayısıyla toplumsal hafızayı ve kamuoyunu esasen şekillendiren unsur iktidarlardır; bu süreçte ders kitapları ancak bir vasıta görevini üstlemektedir. Bu düşünceden hareketle kamuoyunu ve toplumsal belleği evirip çeviren öğelere ulaşmaya çalışırken sadece ders kitaplarındaki metinleri değil, ders kitaplarının doğduğu siyasi konjonktürü de incelemek daha doğru olacaktır.

“Millî birlik” ülküsünü uygulamaya geçirmenin siyasi program hâline geldiği İkili Monarşi dönemindeki ders kitaplarında Mohaç'ın daha milliyetçi bir anlatımının hâkim durumda olduğu görünmektedir. Bu minvalde devlet işlerinden sorumlu asıllar arasındaki çekişmeler, millî duyguların sönmesiyle şahsi menfaatlerin ağır basması ve toplumun her tabakasında baş gösteren ahlaki yozlaşma Macar Krallığı'nı, Osmanlı'ya karşı yenilgiye sürükleyen en belirgin sebepler olarak gösterilmektedir. Bundan da anlaşıldığı gibi İkili Monarşi döneminde Macar Krallığı'nın düşüşü iç siyasete bağlı unsurlarla açıklanmaktadır. Mohaç'ın bilançosunu gözden geçirirken ders kitabı yazarları, mağlubiyeti sıkça Macar halkının günahları için ödemesi gerektiği bir kefarete olarak değerlendirmekte ve buna uygun olarak Mohaç'ın tamlayanı olarak duygusal değeri yüksek “felaket” sözcüğünü kullanmayı tercih etmektedir.

1920'den sonraki siyasi söylemlerde Mohaç Meydan Muharebesi, Trianon Barış Antlaşması'nın doğurduğu ve Macarlar tarafından yeni bir felaket olarak algılanan durumun bir analogisi olarak referans edilmektedir. Böylece Trianon'a yol açtığını düşünülen unsular Mohaç'ın anlatımı bağlamında da daha fazla vurgu kazanmaktadır: Yabancı (Macar olmayan) öğelerin halkın başına bela getirmesi, Hristiyan Avrupa için gösterilmiş fedakârlığın hiçe sayılması (bunda ise Fransızların

önemli payı olması) ve Batı tarafından yalnız bırakılmışlık hissi Horthy dönemindeki ders kitaplarında en çok parmak basılan hususlar arasındadır.

Sosyalist dönemde ise Mohaç Meydan Muharebesi –mevcut siyasi ve ideolojik altyapı gereği– vurguları ve anlatıldığı terimler itibarıyla yepyeni bir anlam kazanmışa benzemektedir. Ders kitaplarının sayfalarına kadar yedirilmiş Marksist-Leninist düşünce ve basmakalıpları, Mohaç’a giden sebepleri serfler ve asiller arasındaki sınıf mücadelesine indirgeyip muharebenin sonucunu ise Macarların ve Macar topraklarının “Türk ve Alman emperyalist” (Kosáry, 1945, s. 116) güçlerinin pençesine düştüğüne yormaktadır. Macaristan’ın siyasi arenada Habsburg etkisinden uzaklaşmasıyla birlikte ders kitaplarında Avusturya’nın bir tehdit olarak sunulması anlaşılmaktadır.

Görüldüğü gibi Mohaç’ın ders kitaplarındaki anlatımı –tarihsel gerçeklik ve bilimsel doğruluğun müsaade ettiği ölçüde– bir bukalemun misali bulunduğu ortama göre farklı tonlara bürünebilme imkânına sahip olup muhtelif siyasi güçler bu özelliğinden istifade etmekten geri durmamışlardır. Bu husus ise Macar toplumsal hafızasına “modası geçmiş” klişelerin ve bilimsel açıdan çoktan yalanlanmış “doğru bilinen yanlışların” kök salıp yeşermesine neden olmuştur. Tarihçiler, araştırmacılar ve Mohaç konusunun uzmanları bu yaygın yanılgıları sökmek için az mürekkep harcamamış olmalarına rağmen girişimleri değirmenlere karşı bir mücadelenin pek ötesine geçememişe benzemektedir. Bu bilgilerin onlarca sene boyunca kurumsal eğitim kapsamında ders notu karşılığında ısrarla hesabı sorulduğunu göz önünde bulundurduğumuzda bu yanılgıların değişmeye neden bu denli direndiğini görmemek elde değildir: Macaristan’ın bugünkü yetişkinleri - güncel toplumsal belleğin temelini oluşturan bireyler olarak- artık geçerliliğini yitirmiş, bilim camiası tarafından çoktan reddedilmiş bilgilerle eğitilip yetiştirilmiştir. Bunu düzeltmek ise pek kolay bir iş değildir.

Bunun yerine hâlihazırda yetiştirilmeyi bekleyen nesillere odaklanmak daha önemlidir. Bir yandan güncel tarih ders kitaplarını gözden geçirip anlatımın eski usul ayrıntılarını düzeltmek, bununla birlikte tarih bilimsel ilerlemelere yer vermek gerekmektedir. Öte yandan ise akademik düzeydeki tartışmaları ve bunların vasıtasıyla ortaya çıkan yeni yorumları “sıradan bir vatandaşın” da anlayabileceği

bir dille toplumla paylaşmak gerekir. Bu veçhede önemli adımlar<sup>18</sup> atılmış olmasına rağmen olanaklar henüz son haddine kadar kullanılmamıştır.

Buna ilaveten bilimsel bakımdan aşılmış yöntemlerle, malum ideolojik dürtüler etkisinde yazılmış, buna rağmen hâlâ başvuru kaynağı olarak kullanılan eserleri, tarih biliminin başka disiplinler tarafından da zenginleştirilmiş bulgularını da ekleyerek, incelemenin kapsamını genişleterek yeniden düşünmekte fayda vardır. Böylece ders kitabı ve toplumsal hafıza araştırmalarına olduğu kadar Macar tarihi bakımından Mohaç gibi gözde olayların anlamlandırılmasının da gerçekleşeceğini düşünmekteyiz.

## Kaynakça

### İncelenmiş Lise Tarih Ders Kitapları

- Angyal, D. (1902). *A magyarok története. Középiszkolák IV. osztálya számára [Macarların tarihi. Liselerin IV. sınıfı için]*. Budapeşte: Lampel Kiadó.
- Balogh, A. (1931). *Magyarország történelme. A gimnáziumok, a reálgimnáziumok, reáliskola és leányközépiszkolák 3., a leánykollégiumok 4. osztálya számára [Liselerin, Fen Liselerinin, Fen Okulunun ve Kızların Orta Dereceli Okullarının 3., Kız Kolejlerinin 4. Sınıfı İçin]*. Budapeşte: Szent István Társulat.
- Baróti, L., Csánki, D. (1891). *Magyarország története. A középiszkolák alsó osztályai és polgári fiúiskolák számára [Macaristan tarihi. Liselerin alt sınıfları ve kent erkek okulları için]*. Budapeşte: Lampel Kiadó.
- Csuday, J. (1884). *A magyarok történelme. A gymnasium III. osztálya számára [Macarların tarihi. Liselerin III. sınıfı için]*. Szombathely.
- Domanovszky, S. (1926). *Magyarország története. Középiszkolák 3. osztálya [Macaristan tarihi. Liselerin 3. sınıfı]*. Budapeşte: Egyetemi Nyomda.
- Ember, I. (1926). *A magyar nemzet története. Középiszkolák 3. osztálya számára [Macar milletinin tarihi. Liselerin 3. sınıfı için]*. Budapeşte: Athenaeum Kiadó.
- Eperjessy, G. (1982). *Történelem. A gimnáziumok II. osztálya számára [Tarih. Liselerin II. sınıfı için]* (2. bs.). Budapeşte: Tankönyvkiadó.
- Eperjessy, G., Benczédi, L. (1967). *Történelem. A gimnáziumok II. osztálya számára [Tarih. Liselerin II. sınıfı için]*. Budapeşte: Tankönyvkiadó

<sup>18</sup> Tarih bilimi alanında kaydedilen ilerlemeleri ve en yeni bulguları anlaşılır bir dille halkla paylaşmayı kendine görev bilen ve 1989'da yayımı başlayan Macar tarih dergisi *Rubicon* bu adımlar arasında anılabilir ("Rólunk", Rubicon Online, 2021).

- Horváth, M. (1890) *A magyarok története a tanulóifjúság számára. Középiskolák, polgári fiú- és leányiskolák, valamint felsőbb leányiskolák számára [Genç talebeler için Macarların tarihi. Liseler, kent erkek ve kız okulları ve üst düzey kız okulları için]* (Göz. geç. H. Marczali, 10. bs.). Budapeşte: Eggenberg.
- Jászai, R. (1926). *Magyarország története. Középiskolák 3. osztálya [Macarların tarihi. Liselerin 3. sınıfı]* (Göz. geç. Gy. Balanyi). Budapeşte: Lampel Kiadó.
- Jászai, R. (1903). *Magyarország története. A mohácsi véstől a legújabb időig. Középiskolák IV. osztálya számára [Macarların tarihi II. bölüm. Mohaç felaketinden en yeni zamana kadar. Liselerin IV. sınıfı için]*. Budapeşte: Lampel Kiadó.
- Kosáry, D. (1945). *Magyarország története. Az őskortól a szatmári békéig. A gimnáziumok VII., a líceumok és gazdasági iskolák III. osztálya számára [Macaristan tarihi. Tarih öncesi dönemden Szatmár Barış Antlaşması'na kadar. Liselerin VII., Kolejlerin ve İktisadi Okulların III. sınıfları için]*. Budapeşte: Szikra Kiadó.
- Madai, P. (1926). *Magyarország történelme. Gimnáziumok, reálgimnáziumok és reáliskolák 3. osztálya számára [Macaristan tarihi. Liseler, fen liseleri ve fen okullarının 3. sınıfı için]*. Budapeşte: Franklin Kiadó.
- Mangold, L. (1883). *A magyarok története. Középiskolák alsó osztálya számára [Macarların tarihi. Liselerin alt sınıfları için]*. Budapeşte: Franklin Kiadó.
- Mangold, L. (1890). *A magyarok története. Középiskolák alsó és polgári iskolák számára. [Macarların tarihi. Liselerin alt sınıfları ve kent okulları için]* (Göz. geç. 5. bs.). Budapeşte: Franklin Kiadó.
- Mangold, L. (1900). *A magyarok története. Középiskolák III. és IV. osztálya számára [Macarların tarihi. Liselerin III. ve IV. sınıfı için]* (Göz. geç. 6. bs.). Budapeşte: Franklin Kiadó.
- Marczali, H. (1894). *Magyarország története [Macaristan tarihi]*. Budapeşte: Athenaeum Kiadó.
- Marczinkó, F., Pálfi, J. ve Várady, E. (1941). *Magyarország története a szatmári békéig. A gimnázium és leánygimnázium 7. osztálya számára (gimnáziumi történelmi egységes tankönyvek sorozata [Szatmár Barış Antlaşması'na kadar Macaristan tarihi. Liseler ve Kız liselerinin 7. sınıfı için (liselerin için ortak tarih ders kitapları dizisi)]*. Budapeşte: Egyetemi Nyomda.

- Sebestyén, Gy. (1901). *A magyar nemzet története. A mohácsi vésztől napjainkig. A gymnasium és reáliskola IV. osztálya számára [Macar milletinin tarihi. Mohaç felaketinden günümüze. Liselerin ve fen okullarının IV. sınıfı için]*. Budapeşte: Franklin Kiadó.
- Sebestyén, Gy. (1890). *A magyar nemzet története. A középiskolák alsó osztálya számára [Macar milletinin tarihi. Liselerin alt sınıfları için]*. Budapeşte: Franklin Kiadó.
- Szegedi, T. (1941). *Magyarország története a szatmári békéig. A gimnázium és leánygimnázium 7. osztálya számára [Szatmár Barış Antlaşması'na kadar Macaristan tarihi. Liselerin ve kız liselerinin 7. sınıfı için]*. Budapeşte: Szent István Társulat.
- Unger, M. (1957). *Történelem. Egyetemes történelem 1640–1849. Magyarország története 1526–1849. Az általános gimnáziumok III. osztálya számára [Tarih. Dünya tarihi 1640–1849. Macaristan tarihi 1526–1849. Genel liselerin III. sınıfı için]*. Budapeşte: Tankönyvkiadó.
- Várady, E. (1933). *A magyar nemzet története a szatmári békéig. A leánygimnáziumok, leányliceumok és leánykollégiumok 7. osztálya számára [Kız Liselerinin, Kız Fen Okulunun ve Kız Kolejlerinin 7. Sınıfı İçin]* (I. Ember'in eseri temel alınarak yazıldı). Budapeşte: Athenaeum Kiadó.
- Varga, O. (1901). *A magyarok története II. rész. A mohácsi vésztől 1867-ig [Macarların tarihi II. bölüm. Mohaç felaketinden 1867'ye kadar]* (Göz. geç. 6. bs.). Budapeşte: Franklin Kiadó.
- Varga, O. (1886). *A magyarok története. Középiskolák alsó osztálya számára [Macarların tarihi. Liselerin alt sınıfları için]*. Budapeşte: Franklin Kiadó.
- Varga, Z. (1941). *Magyarország története I. (a szatmári békéig). Gimnáziumok és leánygimnáziumok 7. osztálya számára [Macaristan tarihi I. (Szatmár Barış Antlaşması'na kadar). Liseler ve kız liselerinin 7. sınıfı için]*. Debrecen: Városi Nyomda.
- Walter, M. (1988). *Történelem. A gimnázium II. osztálya számára [Tarih. Lisenin II. sınıfı için]* (2. bs.). Budapeşte: Tankönyvkiadó.

## İkincil Kaynaklar

- Ablonczy, B. (2002). Távol Párizstól. A magyar–francia kapcsolatok 1919 és 1944 közötti történetéhez [Paris'ten Uzakta. 1919 ila 1944 Arasındaki Macar–Fransız İlişkilerine İlaveten]. P. Pritz, B. Sipos, M. Zeidler (Ed.). *Magyarország helye a 20. századi Európában [20. Yüzyılın Avrupa'sında Macaristan'ın Yeri]* içinde (s. 65–78). Budapeşte: Magyar Történelmi Társulat.
- Albert B., G. (2017). Történelemtankönyvek a budapesti fiú-középiskolákban Klebelsberg Kuno minisztersége idején [Kuno Klebelsberg'in Bakanlığı Zamanında Budapeşte'deki Erkek Liselerindeki Tarih Ders Kitapları]. *Magyar Pedagógia*, 117(3), 275–293.
- Albert B., G. (2013). Állami (és községi) fiú-középiskolák történelemtankönyv-használata a klebelsbergi korszakban [Devlet (ve Belde) Liselerinin Tarih Ders Kitabı Kullanımı Klebelsberg Döneminde]. *Educatio*, 22(4), 567–596.
- Albert B., G. (2006). *Súlypontok és hangsúlyeltolódások – Középiskolai történelem tankönyvek a Horthy-korszakban [Ağırlık Merkezleri ve Vurgu Kaymaları – Horthy Dönemindeki Lise Tarih Ders Kitapları]*. Pépa: Pannon Egyetem
- Albert B., G. (2004). Tudatformálás vagy tudattorzítás? [Bilincin Şekillendirmesi Mi, Bilincin Çarpıtması Mı?]. É. Sallai (Ed.). *Kölcsey Füzetek IX*. Budapeşte: Kölcsey Intézet.
- B. Szabó, J. (2019). A mohácsi csata a modern kori történetírásban (historiográfiai vázlat) [Modern Çağ'ın Tarihyazımında Mohaç Meydan Muharebesi (Bir Tarihyazımı Denemesi)]. P. Fodor, Sz. Varga (Ed.). *Több mint egy csata: Mohács [Bir Savaştan Fazlası: Mohaç]* içinde (s. 337–379). Budapeşte: MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont.
- B. Szabó, J. (2010). Mohácsi vész [Mohaç Felaketi]. Erişim tarihi: 09.11.2021, [http://arkadia.pte.hu/tortenelem/cikkek/mohacsi\\_vesz](http://arkadia.pte.hu/tortenelem/cikkek/mohacsi_vesz)
- Bakonyi, K., Sasi, M. ve Tóthpál J. (1989). Középiskolai tankönyvek 1868–1948 [Lise Ders Kitapları 1868–1948], M. Tóthné Környei (Yay. haz.). *Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum Kiadványai – Kötetkatalogusok [Ulusal Pedagojik Kütüphane ve Müze Yayınları – Cilt Katalogları]*. Budapeşte: OPKM.
- Benderli, G., Gülen, Y., Kakuk, Zs. ve Tasnádi, E. (2013). *Magyar–török szótár [Macarca–Türkçe Sözlük]*. Budapeşte: Nemzedékek Tudása Tankönyvkiadó.

- Benderli, G., Gülen, Y., Kakuk, Zs. ve Tasnádi, E. (2013). *Török–magyar szótár [Türkçe–Macarca Sözlük]*. Budapeşte: Nemzedékek Tudása Tankönyvkiadó
- Bernáth, J. (1976). A mohácsi csata az általános iskolai történelemtanításban [İlk ve Ortaokul Öğretiminde Mohaç Meydan Muharebesi]. E. Mitzki (Yay. haz.). *Tudományos emlékülés a mohácsi csata 450. évfordulója alkalmából [Mohaç Meydan Muharebesi'nin 450. Yıldönümü Vesilesiyle Bilimsel Anma Oturumu]* içinde (s. 35–54). Pécs: TIT Baranya megyei Szervezete.
- Dárdai, Á. (2002). *A tankönyvkutatás alapjai [Ders Kitabı Araştırmasının Temelleri]*. Budapeşte–Pécs: Dialóg Campus Kiadó.
- Dévényi, A. ve Gózszy, Z. (2014). Szempontok a történelemtankönyvek dekódolásához [Tarih Ders Kitaplarının Çözümlemesi İçin Tavsiyeler]. H. Csóka-Jaksa, É. Schmelzer-Pohánka ve G. Szeberényi (Yay. haz.). *Ünnepi tanulmányok F. Dárdai Ágnes tiszteletére [Ágnes F. Dárdai İçin Armağan İncelemeler]* (s. 145–166). Pécs: Pécsi Tudományegyetem Egyetemi Könyvtár és Tudásközpont.
- Dévényi, A. ve Gózszy, Z. (2011a). 1945–1948 az átmenet évei [1945–1948 Geçiş Yılları]. *A történelem tanításának tartalmi és módszertani változásai [Tarih Öğretiminin İçeriksel ve Yöntemsel Değişmeleri]* [Üniversite Notları]. Erişim tarihi: 25.11.2020, [http://janus.ttk.pte.hu/tamop/tananyagok/tort\\_tan\\_valt/19451948\\_az\\_tmenet\\_vei.html](http://janus.ttk.pte.hu/tamop/tananyagok/tort_tan_valt/19451948_az_tmenet_vei.html)
- Dévényi, A. ve Gózszy, Z. (2011b). A történetírás a kemény diktatúrában [Sert Diktatörlükteki Tarihyazımı]. *A történelem tanításának tartalmi és módszertani változásai [Tarih Öğretiminin İçeriksel ve Yöntemsel Değişmeleri]* [Üniversite Notları]. Erişim tarihi: 02.12.2020, [http://janus.ttk.pte.hu/tamop/tananyagok/tort\\_tan\\_valt/a\\_trtnetr\\_a\\_kemny\\_diktatrbn.html](http://janus.ttk.pte.hu/tamop/tananyagok/tort_tan_valt/a_trtnetr_a_kemny_diktatrbn.html)
- Dévényi, A. ve Gózszy, Z. (2011c). A történetírás a puha diktatúrában [Yumuşak Diktatörlükteki Tarihyazımı]. *A történelem tanításának tartalmi és módszertani változásai [Tarih Öğretiminin İçeriksel ve Yöntemsel Değişmeleri]* [Üniversite Notları]. Erişim tarihi: 25.11.2020, [http://janus.ttk.pte.hu/tamop/tananyagok/tort\\_tan\\_valt/a\\_trtnetr\\_a\\_puha\\_diktatrbn.html](http://janus.ttk.pte.hu/tamop/tananyagok/tort_tan_valt/a_trtnetr_a_puha_diktatrbn.html)

- Dévényi, A. ve Gözsy, Z. (2011d). A trianoni békével kapcsolatos érvrendszerek, irredentizmus, revizionizmus [Trianon Barış Antlaşması ile İlgili Argümanlar, İrredantizm, Revizyonizm]. *A történelem tanításának tartalmi és módszertani változásai [Tarih Öğretiminin İçeriksel ve Yöntemsel Değişimleri]* [Üniversite Notları]. Erişim tarihi: 20.09.2020, [http://janus.ttk.pte.hu/tamop/tananyagok/tort\\_tan\\_valt/a\\_trianoni\\_bkvel\\_kapcsolatos\\_rvrendszerek\\_irredentizmus\\_revizionizmus.html](http://janus.ttk.pte.hu/tamop/tananyagok/tort_tan_valt/a_trianoni_bkvel_kapcsolatos_rvrendszerek_irredentizmus_revizionizmus.html)
- Duna-Dráva Nemzeti Park Igazgatóság (2021). Megkezdődött a Mohácsi Nemzeti Emlékhelyen a III. számú tömegsír feltárásának 2. üteme [Ulusal Mohaç Anma Parkı'nda III No'lu Toplu Mezarın Kazı İşlemlerinin 2. Etapı Başlamıştır]. Erişim tarihi: 07.11.2021, [https://www.ddnp.hu/igazgatosag/hirek/megkezdodott\\_a\\_mohacsi\\_nemzeti\\_emlekhelyen\\_a\\_iii\\_szamu\\_tomegsir\\_feltarasanak\\_2\\_uteme](https://www.ddnp.hu/igazgatosag/hirek/megkezdodott_a_mohacsi_nemzeti_emlekhelyen_a_iii_szamu_tomegsir_feltarasanak_2_uteme)
- Fodor P. (2016). Hollók évadja. Gondolatok a mohácsi csatáról és következményeiről [Kargalar Mevsimi. Mohaç Muharebesi ve Sonucu Hakkında Düşünceler]. G. F. Farkas, Zs. Szeblédi, B. Varga (Yay. haz.). *“Nekünk mégis Mohács kell...” II. Lajos király rejtélyes halála és különböző temetési [“Bize İllâ Mohaç Lâzım...” Kral II. Lajos'un Gizemli Ölümü ve Çeşitli Definleri]* içinde (s. 7–17). Ulusal Széchényi Kütüphanesi'nde Düzenlenmiş Sempozyumun Bildirileri, 29 Ağustos 2015. Budapeşte: Magyar Tudományos Akadémia Bölcsészettudományi Központ, Országos Széchényi Könyvtár.
- Fodor P. ve Varga Sz. (2019). Bevezetés [Giriş]. P. Fodor, Sz. Varga (Yay. haz.). *Több mint egy csata: Mohács [Bir Savaştan Fazlası: Mohaç]* içinde (s. 7–10). Budapeşte: MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont.
- Gyóri Szabó, R. (2011). *A magyar külpolitika története 1848-tól napjainkig [1848'den Günümüze Macar Dış Politikası Tarihi]*. Budapeşte: Helikon Kiadó.
- Illik, P. (2018). Tanulj tinó, avagy a mohácsi csata a hazai tankönyvekben [Oku(,) Baban Gibi Veya Macar Ders Kitaplarında Mohaç Meydan Muharebesi]. R. Botlik, P. Illik (Ed.). *A mohácsi csata (1526) másképpen – A nagy temető? [Farklı Bir Açıdan Mohaç Meydan Muharebesi (1526) – Büyük Mezar Mı?]* içinde (s. 229–243). Budapeşte: Unicus Műhely.



- Katona, A. (2009a). A rövid demokratikus átmenet és az „ötvenes évek” történelemtanítása (1945–1956) [Kısa Demokratik Geçiş ve ‘Ellili Yıllar’ın Tarih Öğretimi (1945–1956)]. *Képek és arcképek a magyarországi történelemtanítás múltjából VI. [Macaristan’daki Tarih Öğretiminin Geçmişinden Resimler ve Portreler VI.]*. Erişim tarihi: 09.12.2020, [http://www.folyoirat.tortenelemtanitas.hu/wp-content/uploads/2009/12/Kepek\\_es\\_arckepekVI..pdf](http://www.folyoirat.tortenelemtanitas.hu/wp-content/uploads/2009/12/Kepek_es_arckepekVI..pdf)
- Katona, A. (2009b). Kitekintés a Kádár-korszak történelemtanítására (1957–1989) [Kádár Döneminin Tarih Öğretimine Bir Bakış (1957 – 1989)]. *Képek és arcképek a magyarországi történelemtanítás múltjából VII. [Macaristan’daki Tarih Öğretiminin Geçmişinden Resimler ve Portreler VII.]*. Erişim tarihi: 30.11.2020, [http://www.folyoirat.tortenelemtanitas.hu/wp-content/uploads/2009/12/Kepek\\_es\\_arckepekVII..pdf](http://www.folyoirat.tortenelemtanitas.hu/wp-content/uploads/2009/12/Kepek_es_arckepekVII..pdf) [30.11.2020]
- Katona, A. ve Szabolcs, O. (2006). *Történelem – tantárgy pedagógiai olvasókönyv [Tarih – Dersin Pedagojik Okuma Kitabı]*. Budapeşte: Nemzeti Tankönyvkiadó.
- Mészáros, I. (1991). *Magyar iskolatípusok 996–1990 [Macar Okul Türleri 996–1990]*. Budapeşte: Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum.
- Mohács 1526–2026 – Rekonstrukció és emlékezet [Mohaç 1526–2026 – Rekonstrüksiyon ve Bellek] (2018). Kutatók [Araştırmacılar]. Erişim tarihi: 07.11.2021, <https://www.mohacs.btk.mta.hu/kutatok>
- Molnár-Kovács, Zs. (2015). *A dualizmus kori magyar középiskolai történelemtankönyvek Európa-képe kortörténeti, iskolatörténeti, tankönyvtörténeti kontextusban [Çağ Tarihi, Okul Tarihi, Ders Kitabı Tarihi Bağlamında İki Monarşi Dönemindeki Macar Lise Tarih Ders Kitaplarının Avrupa İmgesi]* (Yayımlanmamış doktora tezi). Pécsi Tudományegyetem, Eğitim Bilimi Doktora Okulu.
- Neumann, T., C. Tóth, N. ve Pálosfalvi, T. (2019). Két évszázad a sztereotípiák fogságában. Helyzetkép a Jagelló-kor kutatásáról [Basmakalıpların Esaretinde İki Asır. Jagiellon Döneminin Durum Raporu]. P. Fodor ve Sz. Varga (Yay. haz.). *Több mint egy csata: Mohács [Bir Savaştan Fazlası: Mohaç]* içinde (s. 11–73). Budapeşte: MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont.
- Pingel, F. (2003). *Ders Kitaplarının Araştırma ve Düzeltme Rehberi* (N. Elhüseyini, Çev.). İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.

- Pingel, F. (2010). *UNESCO Guidebook for Textbook Research and Textbook Revision* (2. bs.). Braunschweig/Paris: Georg Eckert Institut/UNESCO.
- Rólunk [Hakkımızda] (2021). *Rubicon Online* içinde. Erişim tarihi: 10.11.2021, <https://rubicon.hu/rolunk>
- Romsics, I. (2015). *A múlt arcai [Geçmişin Yüzleri]*. Budapeşte: Osiris Kiadó.
- Romsics, I. (2011). *Clio büvöletében [Clio'nun Büyüsü Altında]*. Budapeşte: Osiris Kiadó.
- Szóke, A. (2004). Az apostolok jogán? [Havarilerin Hakkıyla Mı?]. G. Albert B. *Tudatformálás vagy tudattorzítás? [Bilinci Şekillendirmek Mi Bilinci Çarpıtmak Mı?]* (s. 65–77). Budapeşte: Kölcsey Intézet.
- Tarján M., T. (?). 1849. október 6. Az aradi vértanúk és Batthyány Lajos kivégzése [6 Ekâm 1849. Arad Şehitlerinin ve Lajos Batthyány'nin İdamı]. *Rubicon Online* içinde. Erişim tarihi: 01.11.2021, [http://www.rubicon.hu/magyar/oldalak/1849\\_oktober\\_6\\_az\\_aradi\\_vertanuk\\_es\\_batthyany\\_lajos\\_kivegzese/](http://www.rubicon.hu/magyar/oldalak/1849_oktober_6_az_aradi_vertanuk_es_batthyany_lajos_kivegzese/)
- Unger, M. (1979). *A történelmi tudat alakulása középiskolai történelemtankönyveinkben a századfordulótól a felszabadulásig [Lise Tarih Ders Kitaplarımızda Tarihi Bilincin Şekillenmesi Yüzyıl Dönümünden Kurtuluşa Kadar]* (2. bs.). Budapeşte: Tankönyvkiadó.

### Summary

It would not, by any means, be pretentious to say that the Battle of Mohács taking place on 29<sup>th</sup> August, 1526 and resulting in the defeat of the Hungarians against the Ottoman Empire is one of those outstanding instances of Hungarian national history that have caused some heated debates in the scientific sphere and have also stirred up public opinion. This distinguished attention not only has prevented the battle from morphing into mere statistical data and “becoming history” but have also caused the Mohács discourse to alter in accordance with political interests. In doing so, it has come to reflect – in an acute manner – the political, social and ideological hints of the era of its narration.

The changes the Mohács discourse has experienced from one period to another have left imprints on history textbooks as well. This is due to the fact that textbooks have been used as a means of opinion-shaping by the political authorities. Thus with the shift of the political power, the content and ideological background of textbooks have gone through changes. In the present paper the adjustments of the Mohács discourse have been studied in the frame of a text analysis of high school history textbooks having been used in the era of the Dual Monarchy (1867–1918), the Horthy period (1920–1944) and the socialist era (1945–1989). By analyzing the three main periods that have marked the 20<sup>th</sup> century, some light could also be shed on the elements that make up today's Hungarian collective memory.

The first precaution upon questing into the study of high school history textbooks had to be taken due to the genre itself. It must be borne in mind that “high school” is an umbrella term in Hungarian embracing various kinds of institutions of secondary education. Owing to the fact that Hungarian school system went through fundamental changes in the

given period, some types of high schools were sentenced to closure while new ones were opened. There was, however, one type of high school that was continuously present without major changes in its profile. Its education being focused on humanities in essence, the grammar school (in Hungarian *gimnázium*) was seen as an ideal constant on the books of which a comparative textbook study could be based. We have thus disregarded the books of other types of high schools being used in the time periods in question.

Studies carried out earlier apropos of Hungarian history textbook research were of great help in determining the scope of textbooks to be taken into account. Furthermore, by touching upon the historical and political background of the different regimes, they have also provided guidelines about the historical, political and social milieu in which the textbooks were born, and which – in consequence – might have had an influence on the content of the books. It is imperative that the texts be examined and interpreted in the light of these pieces of background information.

All the textbooks incorporated into the present study can be accessed in the National Educational Library and Museum (*Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum*, OPKM) in Budapest, Hungary. The library has a vast collection of textbooks and other educational materials the oldest of which date back to as early as the 16<sup>th</sup> century.

The present research consists of a text analysis in the course of which the chapters narrating the Battle of Mohács, as well as its causes and consequences were examined. It was our purpose to grasp the main ideas surrounding the Mohács-phenomenon in each time period and present them by way of typical citations. After having determined the main arguments regarding the battle, they were juxtaposed with the political and social background of their corresponding twentieth-century regimes, in an attempt to unmask the political hallmarks on the Mohács-discourse. Eventually, with a comparative eye to the shifts of emphasis in the discourses, it was determined that the narration of Mohács was, indeed, influenced by the political inclinations of the time.

“National unity” being a key term for Hungarians in the Dual Monarchy, the social tension and disagreement in the elite strata is a much reiterated matter in the context of Mohács at the turn of the 19<sup>th</sup> and 20<sup>th</sup> centuries. Most of all internal affairs (such as the moral corruption of the ruling class) are seen as the causes leading to the Battle of Mohács and the full-blown defeat is regarded by many textbook writers as divine justice, a punishment by the hand of God for the sins of the sixteenth-century Hungarian society.

Although animosity in the ruling class continues to be a key element of the Mohács narration after 1920 as well, due to the aftermath of the Treaty of Trianon, it is joined by other aspects that gained attention in the new political atmosphere. Negative approach to everything “foreign” including the kings and their court, being left in the lurch by the Christian powers of Western Europe, and the leading role of the French in the isolation of the Kingdom of Hungary in the international political field are pointed out insistently in connection with Mohács during the Horthy period.

In the socialist era not only the causes of Mohács are altered but also the jargon of the textbooks. The Marxist-Leninist ideology is palpable even in the narration of the sixteenth-century events. In the light of this, the disagreement among the ruling class is extended to the lower classes as well, thus the Hungarian society is said to be split between vassals or peasants and the wealthy upper classes. The Ottoman Empire is labeled as an “imperialist” power together with the Habsburg Dynasty, and the incessant political tug-of-war between them is perceived as the most unfortunate one among all the consequences of the defeat in 1526.

In due course, the ever-changing emphasis of the Mohács narration has taken its tolls on the historical perception of the generations raised by the twentieth-century Hungarian educational system and, as a consequence, has grown into a windmill to fight in the eyes of today’s Hungarian historians.